

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра обліку і оподаткування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Методика обліку, аналізу та контролю витрат на виробництво і формування собівартості продукції»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Облік і оподаткування
спеціальності 071 Облік і оподаткування
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Данільченко С.О.
Керівник: Яловега Л.В.
Рецензент: Одношевна О.О.

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	10
1.1. Економічний зміст витрат виробництва і формування собівартості продукції сільськогосподарської продукції	10
1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення	19
РОЗДІЛ 2. ОБЛІК ТА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	23
2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства	23
2.2. Облік витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції.....	30
2.3. Внутрішньогосподарський контроль за витратами виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції.....	41
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	45
3.1. Фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання	45
3.2. Аналіз динаміки виробничих витрат і структури собівартості сільськогосподарської продукції	58
3.3. Вплив собівартості сільськогосподарської продукції на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності	69
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. Облік, аналіз та контроль витрат на виробництво й формування собівартості продукції є надзвичайно актуальною темою дослідження в умовах постійного зростання конкуренції та ускладнення виробничих процесів. Ефективне управління витратами є стратегічним пріоритетом для підприємств, негативно впливає на їхню прибутковість, конкурентоспроможність та можливості для інновацій. Особливість цієї теми полягає в тому, що процеси обліку й контролю витрат у сучасних умовах відзначили значні зміни, що потребують адаптації традиційних підходів до нових технологічних.

Методика обліку витрат має бути гнучкою, щоб виконати специфіку різних галузей та видів виробництва, типи витрат і фактори, що впливають на їхній рівень. Таким, традиційні підходи до обліку собівартості, які передбачають поділ витрат на прямі й непрямі, не завжди дозволяють отримати повну та об'єктивну картину витратного процесу. Натомість сучасних методів, зокрема калькулювання за видами діяльності (ABC-калькулювання), забезпечують більш деталізований підхід до визначення витрат, після врахування, що витрати забезпечуються на різних рівнях діяльності підприємства, а не лише під час виробництва продукції. Аналіз витрат є кількістю елементів цієї методики, оскільки дозволяє не тільки виявити основні фактори, що впливають на їх збільшення, але й оптимізувати структуру витрат. Для цього доцільно застосовуються аналітичні інструменти, як-от маржинальний аналіз, аналіз рентабельності та точок беззбитковості, що передбачає прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Особлива увага заслуговує впровадження контролю витрат, що є невіддільним елементом забезпечення ефективності процесів. Контроль дозволяє запобігти зростанню витрат та забезпечити їхню відповідність встановленим нормативам.

Формування собівартості продукції (робіт, послуг) також зазнало змін під впливом інтеграції нових технологій та автоматизації. Цей процес стає більш

комплексним, включаючи не тільки виробничі витрати, але й додаткові аспекти, як-от витрати на зберігання, логістику, екологічні витрати, що також зумовлені вимогами до сталого розвитку. Врахування таких витрат у процесі розрахунку собівартості дозволяє більш точно визначити реальну вартість виробництва та розробити стратегії, спрямовані на їх оптимізацію. Такий підхід особливо важливий для підприємств, які прагнуть мінімізувати свій екологічний слід, після це посилення їхньої репутації та формування довіри з боку споживачів.

Методика обліку, аналізу та контролю витрат на виробництво і формування собівартості продукції є не просто механізмом для ведення обліку, а стратегічним інструментом для управління підприємством. Вона погіршила підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості підприємства в умовах постійних змін на ринку. Унікальність цієї теми виявляється в здатності сучасних методик обліку та контролю адаптуватися до нових економічних умов, включаючи інноваційні підходи до управління витратами та врахування соціально-екологічних факторів, що зумовлює новий рівень відповідальності й страт. Наразі особливості аграрної галузі обумовлюють конкретні підходи до управлінського обліку, які мають не лише втратити природні й економічні фактори, а й адаптуватися до тривалого виробничого циклу. Це потребує від аграрних підприємств остаточного планування та системного контролю, що підвищує ефективність та стійкість у довгостроковій перспективі.

Дослідження витрат у системі бухгалтерського обліку є одним із важливих аспектів ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами. У вітчизняній і зарубіжній літературі значною мірою увага приділяється питанням сутності витрат, їх класифікації, а також плануванню та аналізу собівартості продукції. Науковці, серед яких Ф. Бутинець [3], С. Голов [7], Л. Гуцаленко [12], В. Дерій [15], М. Огійчук [54], В. Плаксієнко [61] та Л. Шевців [81], зробили значний внесок у визначення місця й витрат компанії в облікових системах аграрних підприємств. Вони досліджували багатогранність і значущість витрат як економічної категорії,

однак наголошували на необхідності подальших досліджень щодо оптимізації структури витрат та удосконалення методів їхнього обліку.

Вивчення ефективності функціонування аграрних підприємств і шляхів зниження собівартості виробництва також відбулося її відображення у роботах В. Власюка [5], Н. Гончаренка [8], В. Моссаковського [43], Т. Муляр [47], Д. Фесенка [78] та Т. Маренич [32]. Ці автори відзначають, що в умовах ринкової економіки особливого значення виникає питання оптимізації витрат, оскільки їх ефективне управління може забезпечити конкурентні переваги та зниження собівартості продукції, зокрема в галузі рослинництва. Попри значний обсяг досліджень, все ще залишається актуальною потреба в подальшому розвитку теоретичних і практичних підходів до класифікації витрат та вибору оптимальних методів їх обліку. Це особливо стосується системи розрахунку собівартості, адаптовані до специфіки сільськогосподарського виробництва. У сучасних умовах, коли аграрні підприємства стикаються з високими ризиками та зовнішніми змінами, такими як наливання цін на ресурси та погодні фактори, удосконалення методики обліку та контролю за витратами відбувається особливої важливості. Таким чином, подальші дослідження в галузі обліку витрат і собівартості мають бути спрямовані на вирішення актуальних питань щодо оптимізації витрат і підвищення ефективності виробничих процесів. Це дозволить підприємствам аграрного сектору ефективніше адаптуватися до ринкових умов і підвищити свою конкурентоспроможність на внутрішньому.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень обліку, контролю та аналізу витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції задля їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно виконати наступні завдання:

- виявити сутність економічної категорії «витрати» та узагальнити позиції провідних науковців щодо трактування даної дефініції;

- дослідити основні підходи науковців до класифікації витрат;
- систематизувати положення нормативних актів щодо обліку й контролю витрат виробництва та формування собівартості сільськогосподарської продукції;
- узагальнити актуальні питання облікового відображення біологічних перетворень у рослинництві;
- розглянути правові засади діяльності та основні положення облікової політики досліджуваного підприємства;
- провести фінансово-економічну характеристику діяльності товариства;
- дослідити порядок документування витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції;
- дослідити алгоритм калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції;
- провести аналіз витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є облікові процедури щодо обліку, контролю та аналізу витрат виробництва і формування собівартості продукції сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади, а також діюча практика обліку, контролю та аналізу витрат виробництва і формування собівартості продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Дослідження проведене на матеріалах ХХХ (далі – ХХХ). У ході написання кваліфікаційної роботи були використані облікові документи (первинні й зведені) та фінансова звітність досліджуваного підприємства за 2021 – 2023 рр.

Під час дослідження були використані наступні методи дослідження. Методи індукції та дедукції сприяли формулюванню узагальнень і висновків, заснованих на конкретних прикладах і теоретичних положеннях. Факторний аналіз допомоги впливу різних факторів на облікові та виробничі витрати, що підвищило точність результатів дослідження. Застосування горизонтального та

вертикального аналізу забезпечило глибоке вивчення змін у структурі витрат та їх динаміці, а статистичний аналіз сприяв кількісній оцінці цих змін і підтвердив основні висновки. Теоретична і методологічна основа дослідження включала навчальні матеріали, монографії, статті та нормативно-правові акти, які регулюють ведення управлінського обліку та аналізу витрат виробництва в аграрному секторі, що і забезпечило наукову обґрунтованість і актуальність теми дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

- досліджено понятійно-термінологічний апарат економічної категорії «витрати виробництва» та узагальнено підходи до їх класифікації, оскільки науково обґрунтоване групування витрат за визначеними однорідними ознаками формує цілі обліку, аналізу, контролю, бюджетування та сприяє ефективному управлінню господарської діяльності підприємств

- на теоретичному рівні побудовано алгоритм внутрішньогосподарського контролю біологічних активів рослинництва, що дозволить своєчасно виявити ризики, які можуть виникнути на підприємстві та сприятиме дотриманню нормативних вимог щодо вирощування біологічних активів, включаючи екологічні норми, вимоги безпеки харчових продуктів і захисту навколишнього середовища.

- на теоретичному рівні узагальнено проблеми та перспективи виробництва сільськогосподарської продукції. До проблемних факторів віднесено: низьку продуктивність праці, застаріле обладнання, низька ефективність використання ресурсів, залежність від кліматичних умов, фінансові проблеми. Перспективними є модернізація технологій, підвищення ефективності використання ресурсів, розвиток інфраструктури і залучення інвестицій.

Публікації. У ході виконання кваліфікаційної роботи опубліковано дві наукові публікації у матеріалах конференцій, загальним обсягом 0,34 др. арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

1.1. Економічний зміст витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції

Аграрні підприємства характеризуються унікальними умовами функціонування, зокрема тривалим циклом виробництва, що впливає на управління витратами та облік собівартості продукції (робіт, послуг). Така особливість вимагає від менеджменту підприємства більшого стратегічного підходу до управлінських рішень, оскільки результати можуть стати очевидними лише після значного періоду. Це ускладнює оперативне регулювання, а також впливає на зовнішні фактори, посилення таких як природні умови чи коливання, що важко прогнозувати ринок. Зміна спеціалізації підприємств також пов'язана з довгостроковими наслідками, наприклад, вирощування нових сортів сільськогосподарських культур чи розведення нових порід тварин потребує часу для значних фінансових вкладень.

Форма господарювання аграрного підприємства має значну роль у побудові системи обліку витрат. Сільськогосподарські підприємства представлені виключно організаційно-правовими формами – від кооперативів і фермерських господарств до приватних підприємств і товариств. Кожна форма власності має власний підхід до організації управлінського обліку, контролю за витратами та виробничими процесами, що зумовлює особливі вимоги до звітності та облікової політики. Додатковим ускладненням є територіальна розпорошеність багатьох аграрних підприємств, що ускладнює контроль за виконанням технологічних операцій, особливо в умовах необхідності оперативного втручання через зміну погодних умов або ринкових фактів.

Сучасні умови функціонування аграрних підприємств висувають нові вимоги до управлінського обліку. Ф. Бутинець [3] зазначає, що потреба в розширеній класифікації витрат для детальнішого аналізу витратних елементів набуває особливої актуальності, що не дозволяє створити ефективну систему контролю за собівартістю продукції. Важливим аспектом є розроблення методів розрахунку собівартості, адаптованих до специфіки аграрного виробництва, що враховують сезонність, довгостроковий характер інвестицій у виробництво та значну частину.

Управлінський облік професійно виконує фундаментальну роль у системі управління підприємством, забезпечуючи необхідну інформаційну базу для прийняття і стратегічних рішень. Він є критичним інструментом, що сприяє адаптації підприємства до швидких змін зовнішнього середовища, ефективність управління та дозволяє швидко реагувати на ринкові виклики. Унікальність управлінського обліку у його здатності об'єднувати фінансові та нефінансові показники, створюючи цільну картину економічного стану окремих бізнес-одиниць і підприємства в цілому.

Ефективно організована система управлінського обліку досягнення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Вона дозволяє краще розуміти структуру витрат, визначати прибутковість окремих підрозділів та продукції, оптимізувати витрати й управляти ресурсами на основі обґрунтованих даних. В. Дерій [15] стверджує, що основні функції управлінського обліку – планування, розрахунок собівартості, контроль і аналіз – забезпечують системний підхід до управління витратами, що підвищує ефективність діяльності підприємства та створює підґрунтя для обґрунтованого прийняття рішень.

У сучасному бізнес-середовищі, що характеризується високою мінливістю та конкурентністю, управлінський облік стає надважливим інструментом для підприємств різних галузей. Він уможливорює своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, використовувати сучасні методи аналізу та управління, які відповідають конкретним умовам ринку та потребам

підприємства. Постійне вдосконалення системи управлінського обліку, впровадження новітніх технологій і методик дозволяє підприємствам зберегти гнучкість і підвищити свою конкурентоспроможність, що є необхідними умовами успішного функціонування в динамічному середовищі.

Особливий інтерес, вважає А. Кучинський [26], становить управлінський облік у підприємствах аграрного сектору, зокрема в Україні, де функціонування аграрних підприємств відзначається низьким специфічним рисом, що впливають на побудову облікових систем. Аграрна галузь має свою специфіку, пов'язану з сезонністю, залежністю від природних умов, значною тривалістю виробничого циклу та територіальною розподіленістю виробничих підрозділів. Такі особливості включають процеси обліку та управління витратами, а також формування собівартості продукції, що вимагає адаптованих підходів до облікових методів. З-поміж факторів, які найбільше суттєво впливають на систему управлінського обліку в аграрній сфері, можна виділити складність організації управління через тривалість виробничого процесу та особливі організаційні форми господарювання. Також є територіальне розташування структурних підрозділів, що обумовлює застосування гнучких методів контролю та управління витратами, враховуючи особливості регіональної специфіки. Крім того, облік у сільському господарстві враховує сезонні та циклічні фактори, що додають складність в управлінські запаси, амортизацію техніки, управління робочою силою та інфра [45]. Таким чином, управлінський облік для аграрного підприємства є не лише засобом внутрішнього контролю, але й інструментом для ефективного використання ресурсів, що дозволяє підвищити економічну стійкість і стабільність суб'єкта господарювання. Його адаптація до галузевих особливостей сприяє досягненню оптимальної структури витрат і розкриває нові можливості для розвитку аграрного сектора України в умовах сучасних економічних і технологічних викликів.

Дослідження свідчать, що поняття «витрати» широко висвітлене в різних наукових джерелах: словниках, монографіях, підручниках і наукових статтях. Проте питання термінології залишаються дискусійними, оскільки в

українському науковому середовищі немає єдиного підходу до розмежування поняття «витрати» і «затрати», а також термінів «витрати на виробництво» та «витрати виробництво» [59]. Така неоднозначність зумовлює необхідність уніфікації цих понять у законодавчому та науковому полі, що є місцем кроком для побудови єдиної облікової системи.

Аналіз витрат є одним із найбільш важливих етапів у прийнятті управлінських рішень, після чого він не тільки дозволяє детально вивчити структуру витрат підприємства, але й надає цінну інформацію про ефективність різних видів діяльності. У сучасних умовах підприємства часто використовують комп'ютеризовані системи обліку, які дають можливість аналізувати в реальному часі, забезпечуючи остаточне отримання даних про власну вартість продукції. Завдяки інструментам, таким як маржинальний аналіз, аналіз рентабельності та аналіз точок безбитковості, підприємство може точніше оцінити і розрахувати оптимальні обсяги виробництва, що значно мінімізує збитки та підвищить рентабельність підприємства.

Т. Маренич [32], зазначає, що формування собівартості продукції є складним і багаторівневим процесом, включає не тільки прямі виробничі витрати, але й витрати на логістику, управління та маркетинг. В умовах сталого розвитку виникає особлива актуальність питань екологічних витрат, які повинні вийти при розрахунку вартості собівартості, після екологічних вимог та стандартів стають все більші суми для підприємств аграрної сфери. Урахування екологічних витрат дозволяє не лише виконати нормативні вимоги, але й підвищити конкурентоспроможність підприємства через адаптацію до глобальних тенденцій [54]. Прямі витрати включають в себе ті, які також пов'язані з виробництвом продукції, таких як матеріали, робоча сила, енергія та інші ресурси, які витрачаються на конкретний виробничий процес. Непрямі витрати, у своєму випадку, не можуть бути одночасно віднесені до конкретного виробу, але також є необхідними для здійснення виробничої діяльності. До таких витрат відносяться витрати на управління, обслуговування, маркетинг, загальновиробничі та адміністративні витрати.

Проведені дослідження у сфері розрахунку собівартості продукції (робіт, послуг) є напрямом сучасної економічної науки та практики, що має значний вплив на ефективність функціонування підприємств та їх конкурентоспроможність. Розрахунок собівартості дозволяє знизити витрати виробництва одиниці продукції, і таким чином встановити її економічну доцільність, розробити стратегії ціноутворення та прийняти обґрунтовані управлінські рішення. Актуальність цих досліджень у галузі обумовлена змінами у виробничих технологіях, зростанням вимог до якості продукції, екологічною відповідністю, а також ринковими коливаннями цін на сировину та енергоресурси.

Основним завданням досліджень у сфері власної вартості є вдосконалення методики обліку витрат та їх аналізу для більш точного визначення економічної діяльності, що підвищує ефективність використання ресурсів підприємства [19]. Крім того, значного розширення набули такі методи, як маржинальний аналіз, який розраховує на розширення оптимальних обсягів виробництва, та аналізують точки беззбитковості, що дозволяє знайти рівень виробництва, для якого досягається покриття витрат без збитків.

У сучасній науковій літературі широко обговорюється важливість автоматизації процесу обліку витрат і розрахунку собівартості. Використання комп'ютерних програм і спеціалізованих систем управлінського обліку дозволяє підвищити швидкість і точність розрахунків, що є особливою проблемою в умовах швидких змін ринкової кон'юнктури.

Дослідження в сфері розрахунку собівартості також спрямовані на вивчення особливостей витрат за кращими видами продукції та аналіз впливу структурних змін у підприємстві на величину загальних витрат. Важливо відзначити, що розробка універсальних методик для різних галузей економіки є проблематичною через специфіку технологічних процесів і варіативність структури витрат у різних сферах. Таким чином, актуальним напрямком дослідження є адаптація загальної методики розрахунку собівартості до конкретних потреб галузей, зокрема аграрного сектора, де витрати мають

сезонний характер і залежать від природних умов. Як підсумок, можна зазначити, що дослідження у сфері розрахунку собівартості продукції є необхідним для сучасного розвитку підприємств, що дозволяє не лише контролювати витрати, але й ефективно ними керувати, адаптуючись до вимог ринку та забезпечуючи стратегічну стабільність.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про витрати інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначає НП(С)БО 16 «Витрати» (далі - НП(С)БО 16) [50].

Об'єктами витрати можуть бути як продукція, роботи, послуги, так і вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

У НП(С)БО 16 [50] згадуються два види собівартості, які стосуються продукції (робіт, послуг):

- собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг);
- виробнича собівартість продукції (робіт, послуг);

Відповідно до п.11 НП(С)БО 16 [50] собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з:

- виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), реалізованої протягом звітного періоду;
- нерозподілених постійних загальновиробничих витрат;
- понаднормативних виробничих витрат.

Важливою є виробнича собівартість продукції (робіт, послуг), при формуванні якої у бухгалтерському обліку можуть застосовуватися такі підходи:

- підхід перший, який умовно можна назвати традиційним. Його використовувати до набрання чинності наказом № 372, проте й зараз підприємства можуть використовувати цей підхід;

- підхід другий, який умовно назвемо новим. Його запровадили лише у 2011 р. завдяки змінам, внесеним наказом № 372 до положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Згідно з п. 11 НП(С)БО 16 [50] виробнича собівартість продукції складається з: прямих матеріальних витрат; прямих витрат на оплату праці; інших прямих витрат; змінних загальновиробничих та постійних розподілених загальновиробничих витрат.

До прямих відносять витрати, які можна безпосередньо пов'язати з певним об'єктом витрат. Якщо існує зв'язок з декількома об'єктами витрат, то це будуть загальновиробничі витрати.

Об'єктами витрат можуть бути, зокрема, види продукції підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом витрат (п.14 НП(С)БО 16) [50]. А перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції, а також змінних і постійних загальновиробничих витрат підприємство встановлює самостійно.

Калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) – сукупність прийомів і способів, що забезпечують обчислення в грошовому вираженні собівартості одиниці видів виробленої підприємством продукції (робіт, послуг) у розмірі статей витрат.

Об'єкт витрат – продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, що потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат п.4 НП(С)БО16 [50]). Об'єкт обліку виробничих витрат – угруповання затрат виробництва в поточному обліку, що дає можливість визначити собівартість продукції за її видами, процесами, способами та місцями виробництва (п.302 Методрекомедацій № 373).

У деяких галузях використовують також вартісні одиниці – витрати на одну гривню товарної продукції в цінах випуску або реалізації. Калькуляційні одиниці наведені у табл. 1.1

Таблиця 1.1

Калькуляційні одиниці

Об'єкт калькулювання	Калькуляційна одиниця
А	1
Виробниче замовлення	група однорідних виробів
	типовий представник
	об'єкт робіт, послуг

Продовж. табл. 1.1

А	1
	виріб
	вузол
	деталь
	умовна одиниця
	група однорідних виробів
	комплект
	вузол
	деталь
	артикул
	Продукт (напівфабрикат)
вагова одиниця в натурі: кг, тис. кг., т, тис. т	
натуральні одиниці: штука, тисяча штук, комплект, тисяча комплектів, метр, квадратний метр, кубічний метр, погонний метр, тисяча метрів, тисяча квадратних метрів, тисяча кубічних метрів, тисяча погонних метрів, літр, декалітр, рулон, пачка, умовна одиниця	
Переділ (стадія, фаза)	стадія технологічного процесу
	фаза технологічного процесу
	напівфабрикат
	продукт

Складові виробничої собівартості продукції наведені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Складові виробничої собівартості продукції

Елементи витрат	Складові витрат	Примітки
А	1	2
Прямі матеріальні витрати (п.12 НП(С)БО 16)	Вартість сировини й основних матеріалів, які утворюють основу продукції, що виробляється	Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, які оцінюються в порядку, в 11 НП(С)БО 16 [50]
	Вартість купівельних напівфабрикатів і комплектуючих виробів	
	Вартість допоміжних матеріалів, які можуть бути віднесені до конкретного об'єкта витрат	
Прямі витрати на оплату (п.13 НП(С)БО 16)	Заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат	Іноді на практиці буває складно безпосередньо віднести заробітну плату робітників до конкретного об'єкта витрат. У таких випадках розподіляють між об'єктами виходячи з прийнятої на підприємстві системи розподілу, яку вказують у наказі про облікову політику

Продовж. табл. 1.2

А	1	2
Інші прямі витрати (п.14 НП(С)БО 16)	Усі виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема: відрахування на соціальні заходи (єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування); плата за оренду земельних і майнових паїв; амортизація; втрати від браку, що складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, і витрат на виправлення такого технічно неминучого браку	
Змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати (п.п.15, 16 НП(С)БО 16) [50]	Склад загальновиробничих витрат наведено у п.15 НП(С)БО 16 [50]	Згідно облікової політики

Процес формування собівартості продукції (робіт, послуг) також потребує постійного моніторингу та коригування змін у ринкових умовах, цінах на сировину, енергоносії, а також у зовнішніх факторах можуть істотно впливати на кінцевий результат. Важливим інструментом у цьому контексті є системи управлінського обліку, які можуть тимчасово отримувати дані про витрати та вжити коригувальних заходів для мінімізації їх негативного впливу. Формування собівартості є не лише технічним процесом, але й кількома стратегічним інструментом, що визначає конкурентоспроможність підприємства.

Таким чином, методика обліку, аналізу та контролю витрат на виробництво і формування товарності продукції є основою для прийняття ефективних управлінських рішень. Вона дозволяє підприємству не тільки досягти своїх виробничих цілей, але адаптуватися до змінних умов, забезпечуючи стратегічну стійкість і підвищену конкурентоспроможність.

Унікальність цієї теми може призвести до здатності сучасних підходів до обліку витрат підвищити стійкість як виробничих, так і невиробничих процесів підприємств, впроваджуючи інноваційні рішення, спрямовані на сталий розвиток і підвищення ефективності бізнес-процесів.

1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення

Собівартість продукції є одним із найважливіших показників діяльності підприємства, який впливає на рентабельність і самоокупність підприємства. Крім того, собівартість продукції визначає ступінь досягнення стратегії зниження витрат у зміщенні конкурентоспроможності підприємства.

Облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції є найважливішою ланкою бухгалтерського обліку підприємства. Управління підприємством у цілому та за функціями управління неможливо без отримання достатньо, достовірної, облікової та оперативної інформації. Однак якщо управління виробничим процесом, управління персоналом, управління технічною підготовкою виробництва ґрунтуються переважно на даних оперативного обліку, то управління виробничими витратами та собівартістю неможливе без наявності достовірної бухгалтерської інформації.

Традиційні методи обліку витрат потребують значних змін і вдосконалення, адже динамічні умови ринку вимагають високої точності та гнучкості у відстеженні, аналізі й управлінських витратах [18]. Сучасні підходи, орієнтовані на деталізовану калькуляцію витрат і контроль за використанням ресурсів, дозволили досягти вищої об'єктивності у формуванні собівартості та підвищити рентабельність виробництва.

В основі її методи калькулювання собівартості продукції в промисловості слід розглядати в два етапи:

- укрупнена класифікація за напрямками;
- деталізована класифікація з урахуванням особливостей об'єктів обліку

виробничих витрат.

Виходячи із цього підходу запропоновано всі методи калькулювання собівартості продукції підрозділити на три групи (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Схема класифікації методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції

Методика обліку витрат виробництва включає інтеграцію новітніх підходів, які дозволяють аналізувати витрати на різних рівнях діяльності, зокрема в контексті використання методу калькулювання за видами діяльності (Activity-Based Costing, АВС-калькулювання). Метод є надзвичайно корисним для виробництва, де процеси мають багатоетапний характер і значну кількість непрямих витрат. АВС-калькулювання дає змогу розмістити основні центри витрат, що робить аналіз витрат точнішим і дослідити ті аспекти діяльності, які зумовлюють найбільше навантаження на ресурси. Це дозволяє підприємству ефективніше управляти як витратами, процесами, так і підприємством в цілому. Відтак, сутність цього методу виникає в тому, що витрати забезпечуються не через продукцію, а через діяльність, тобто виробничі процеси чи операції, які, у

свій час, споживають конкретні ресурси. Завдяки цьому підходу стає можливим обґрунтування вибіркового розрахунку собівартості, оцінки виробничих результатів та аналізу рентабельності.

Основними етапами системи «АВС-калькулювання» є розподіл основних видів діяльності, які розташовані на підприємствах, розподіл витрат за центрами для кожного виду діяльності, визначення коефіцієнта витрат для кожного виду та розподіл витрат між об'єктами витрат (видами продукції). За цим методом діяльність підприємства розглядається як витрати споживачів. При цьому лише 15 % часу виробництва займається безпосереднім процесом виготовлення продукції, тоді як решта часу пов'язана з транспортуванням, зберіганням, контролем якості. Діяльність підприємства для дослідження витрат може бути структурована на чотирьох рівнях: на рівні одиниці продукції, партії продукції, окремого виду продукції та рівні підприємства в цілому. Кожен вид діяльності ідентифікується шляхом аналізу на основі опитування керівників, спостерігаючи за робочими процесами та обговореннями. Після ідентифікації видів діяльності витрати розподіляються між ними на основі визначення зв'язку між витратами та їх факторами (так звані «cost drivers»). Важливо, що непрямі витрати групуються в однорідні сукупності, що дозволяє точніше розподілити витрати на конкретні види діяльності.

Фактори витрат класифікують на:

- операційні (кількість замовлень чи накладень);
- часові (тривалість виконання процесу);
- інтенсивні (засновані на прями часові витрати на продукт) [27].

Кінцевий етап включає розподіл витрат між об'єктами витрат, зокрема продукцією. При цьому витрати групуються на змінні та постійно. У системі «АВС-калькулювання» здійснюється поглиблена класифікація витрат, яка дозволяє точніше відтворити реальну собівартість продукції та забезпечити обґрунтований підхід до аналізу прибутковості різних

Метод «АВС-калькулювання» також враховує поділ змінних витрат на

короткострокові та довгострокові. Короткострокові змінні витрати залежать від обсягів продукції та змінюються пропорційно до них, як у традиційному обліку. Водночас довгострокові зміни витрат є аналогом постійних витрат, проте вони реагують на зміну обсягів діяльності з певним часовим відставленням. Крім того, «АВС-калькулювання» включає деякі невиробничі накладні витрати, як-от витрати на дизайн і маркетинг, до собівартості продукції, що додатково оцінює прибутковість окремих видів продукції [79]. Для короткострокових змінних витрат необхідні фактори діяльності, пов'язані з обсягом виробництва, як-от пряма оплата праці чи машино-години. Для довгострокових змінних витрат доцільно зменшуються інші фактори, наприклад, кількість налагодженого обладнання, яке є частиною виробництва.

Застосування методу «АВС-калькулювання» забезпечує підприємствам інструменти для більш обґрунтованого розподілу накладних витрат, що дозволяє підвищити точність розрахунку собівартості та прийняти стратегічно важливі рішення, спрямовані на оптимізацію витрат і підвищення ефективності діяльності підприємства.

Отже, відсутність сучасної класифікації методів обліку в обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції негативно впливає на стан обліку та всю економічну роботу на підприємствах України. У статті подано варіант можливої класифікації цих методів, де охоплює діючі методи на українських підприємствах та існуючі на підприємствах інших країн, які можуть бути корисними для застосування. Стаття має постановочний і відповідно дискусійний характер. Редакційна колегія запрошує читачів висловити на сторінках журналу свої міркування і внести пропозиції.

РОЗДІЛ 2

ОБЛІК ТА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства

Розмір статутного капіталу підприємства становить 14000 гривень. Основні положення, що визначені Статутом ХХХ у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика ХХХ у відповідності до Статуту

Положення Статуту	Змістове навантаження основних положень Статуту
Юридичний статус	Юридична особа, що має цивільну правоздатність та дієздатність. У своїй діяльності керується Конституцією України та чинним законодавством. Товариство самостійно планує свою фінансову та виробничо-господарську діяльність.
Цілі та предмет діяльності	<p>Мета створення – максимізувати прибуток й використовувати його в інтересах учасників товариства.</p> <p>Основні види діяльності:</p> <p>01.11 вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.</p> <p>Інші види діяльності:</p> <p>01.46 розведення свиней</p> <p>01.61 допоміжна діяльність у рослинництві</p> <p>46.19 діяльність посередників у торгівлі товарами широкого асортименту.</p>

ХХХ функціонує відповідно до організаційно-правових засад, які визначають його структуру, діяльність, а також права та обов'язки учасників. Ця форма підприємництва забезпечує оптимальний баланс між самостійністю управління та обмеженою відповідальністю учасників.

Товариство має власне майно, може укласти договори, вести господарську діяльність та несе відповідальність за свої зобов'язання лише в межах власного майна. Учасники товариства, відповідно до принципу обмеженої відповідальності, ризикують тільки внесеними вкладками до

статутного капіталу, що дозволяє захистити їх особисті активи від ризиків, пов'язаних із господарською діяльністю товариства.

ХХХ має чітко визначену організаційну структуру, що складається з учасників, виконавчого органу та наглядової ради, що передбачено Статутом. Загальні збори учасників є вищим органом управління, що приймає ключові рішення щодо діяльності підприємства, затвердження фінансових звітів, змін у статуті та розподілу прибутків. Виконавчий колегіальний орган здійснює оперативне управління товариством та представляє його інтереси у взаємовідносинах із зовнішніми контрагентами.

Діяльність товариства регулюється ГКУ, Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ПКУ та іншими нормативними актами. Це товариство зобов'язане вести бухгалтерський облік, регулярно звітувати перед податковими органами та виконувати вимоги трудового законодавства щодо своїх працівників. Відповідність діяльності товариства державним стандартам та правилам є обов'язковою умовою його роботи, що дозволяє товариству залишатися прозорим для контролюючих органів.

ХХХ може використовувати отриманий прибуток для розширення діяльності, виплати дивідендів учасникам або ж покриття можливих збитків. Учасники товариства мають право на частину прибутку, пропорційну їх частці у статутному капіталі. Рішення про розподіл прибутку ухвалюється на загальних зборах учасників. Дана організаційно-правова форма товариства має низку переваг для ефективного функціонування у сучасних ринкових умовах. Обмежена відповідальність дозволяє знизити ризики для учасників, що стимулює їх до інвестування в розвиток підприємства. Гнучкість у прийнятті управлінських рішень та можливість залучення зовнішніх інвестицій також є вагомими факторами для зростання і розвитку товариства. Таким чином, організаційно-правові засади діяльності ХХХ спрямовані на забезпечення стабільного розвитку, збереження інтересів учасників та дотримання законодавчих вимог, що створює міцну базу для його ефективної діяльності в

умовах ринкової економіки.

У ХХХ використовується лінійно-функціональна структура управління, що є ефективною моделлю для сільськогосподарських підприємств завдяки поєднанню чіткої ієрархії та спеціалізованих функціональних підрозділів. Вона дозволяє забезпечити ефективне управління, координацію та контроль над виробничими процесами, що є ключовими для досягнення високої продуктивності та конкурентоспроможності в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Лінійно-функціональна структура управління ХХХ базується на двох принципах: лінійному та функціональному. Лінійний принцип передбачає чітку вертикальну ієрархію, де кожен підлеглий має керівника, який забезпечує єдність управління та відповідальності. Функціональний принцип, власне, передбачає спеціалізацію управлінських функцій і наявність функціональних підрозділів, які виконують певні управлінські завдання (зокрема, відділи виробництва / переобки / фінансів).

Основні переваги лінійно-функціональної структури управління ХХХ:

- чітка ієрархія та підзвітність (сприяє ефективному контролю та виконанню управлінських рішень);
- спеціалізація та професіоналізм (найм висококваліфікованих фахівців для виконання специфічних завдань, що підвищує якість управління);
- координація та інтеграція (забезпечення ефективної комунікації між різними підрозділами товариства, що сприяє інтеграції різних видів діяльності в єдиний управлінський процес).

Елементами лінійно-функціональної структури у ХХХ є вищий рівень управління (включає директора товариства та його заступників, які здійснюють загальне управління та стратегічне планування); лінійні підрозділи (включають виробничі підрозділи, що безпосередньо займаються сільськогосподарським виробництвом (ферми, поля, теплиці); функціональні підрозділи (включають відділи, що виконують спеціалізовані управлінські функції (фінанси, постачання, відділ кадрів)).

Ефективна організація бухгалтерського обліку у ХХХ розпочинається з формування облікової політики. У «1С: Бухгалтерії 8.3» відомості про облікову політику з бухгалтерського та податкового обліку формуються у реєстрі відомостей «Облікова політика організацій» (головне меню – «Налаштування»). Кожен запис якого характеризує облікову політику ХХХ за певний звітний період. Для налаштування констант у програмному продукті «1С: Бухгалтерія 8.3» потрібно зайти позицію «Налаштування параметрів обліку» («Головне» – «Налаштування» – «Параметри обліку»).

У програмному продукті «1С: Бухгалтерія 8.3» важливим аспектом є налаштування облікової політики підприємства («Головне» – «Облікова політика»), основні положення якої фіксуються у Наказі про облікову політику, витяг якого наведено у додатку А.

Облікова політика щодо витрат виробництва та формування собівартості сільськогосподарської продукції у ХХХ є ключовим елементом управлінського процесу та стратегічного розвитку підприємства. В умовах ринкової економіки, де ефективність господарської діяльності прямо залежить від правильного обліку і контролю витрат, компанія розробляє чіткі методи та підходи до обліку виробничих витрат і визначення собівартості продукції, які дозволяють забезпечити об'єктивну оцінку економічних показників.

Основою облікової політики є принцип повного та точного відображення витрат, який полягає в тому, що всі витрати, пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції, повинні бути належним чином враховані. Це включає витрати на насіння, добрива, паливо, заробітну плату працівників, амортизацію техніки та обладнання, а також інші ресурси, що використовуються у процесі виробництва. Для зручності обліку витрати групуються за елементами, що дозволяє отримати детальне уявлення про структуру витрат та їх вплив на загальну собівартість.

Із метою оптимізації процесу управління собівартістю ХХХ застосовує нормативний метод обліку витрат, що передбачає порівняння фактичних показників з нормативними, що були встановлені для кожного етапу

виробництва. Це дозволяє не тільки виявляти відхилення у витратах, а й своєчасно приймати управлінські рішення щодо оптимізації виробничих процесів. Зниження собівартості є одним із ключових напрямів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції та підвищенню прибутковості підприємства.

Основні елементами облікової політики щодо витрат виробництва та формування собівартості сільськогосподарської продукції ХХХ наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Складові облікової політики щодо витрат та собівартості продукції

Елемент облікової політики	Варіанти вибору	Норма
А	1	2
Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг)	витрати, пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг), групуються за статтями калькуляції, номенклатура яких може включати: сировину та матеріали; роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств та організацій; ПММ й енергію на технологічні цілі; основну заробітну плату; додаткову заробітну плату; відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; витрати на утримання та експлуатацію устаткування; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.	п. 2.16 Метод. рекомендації №635 п. 11 НПСБО 16,
Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат, бази їх розподілу	приблизний перелік змінних і постійних загальновиробничих витрат наведено п.16 НП(С)БО 16, зважаючи на особливості виробництва. База розподілу – прямі витрати.	п.2.15 Метод. рекомендації №635 п 16 НП(С)БО 16,
Метод оцінки вибуття запасів (запаси, що мають однакове призначення, застосовується 1 метод)	- середньозваженої собівартості.	п.2.2 Метод. рекомендації №635; п.16 НП(С)БО 9
Періодичність визначення середньозваженої собівартості 1-ці запасів	оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів (проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на дату операції її вибуття).	п.2.3 Методрекомендації №635

Продовж. табл. 2.2

А	1	2
Порядок обліку і розподілу транспортно заготівельних витрат (ТЗВ), ведення окремого субрахунку обліку ТЗВ	включення ТЗВ до первісної вартості конкретних найменувань, груп, видів запасів при їх оприбуткуванні (у разі якщо можна достовірно визначити суми таких витрат, які безпосередньо відносяться до придбаних запасів).	п.2.4 Методрекомендації №635 п.9 НПСБО 9
Визначення 1-ці обліку запасів	- найменування; - однорідна група (вид)	п.2.28 Методрекомендації №635
Методи амортизації основних засобів та інших НМА	прямолінійний.	п.2.5 Методрекомендації №635
Методи амортизації малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА)	у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50% вартості, та решта 50 % у місяці його вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визначення активом.	п.2.5 Методрекомендації №635 п.27 НСПБО 7

Одним з елементів облікової політики товариства є калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції за видами, що дає змогу отримувати точні дані щодо витрат на окремі культури або види продукції. Це особливо актуально для сільськогосподарських підприємств, де виробничий процес залежить від сезону, природно-кліматичних умов, а також багатьох інших факторів, що можуть істотно впливати на загальні витрати. Розрахунок собівартості за видами продукції дозволяє точно оцінити рентабельність кожного виду продукції та планувати подальші обсяги виробництва.

До основних методологічних аспектів облікової політики також належить використання методу прямого обліку витрат на основі виробничих витрат у розрізі прямої і непрямой участі у виробничому процесі. Прямі витрати безпосередньо відносяться на собівартість конкретного виду продукції, тоді як непрямі витрати, як правило, розподіляються між кількома видами продукції на основі економічно обґрунтованих методів розподілу. Це забезпечує прозорість обліку витрат і дозволяє уникнути їх подвійного обліку, що позитивно впливає на точність фінансових результатів. Для виокремлення витрат, що належать саме до загальновиробничих (на відміну від прямих витрат та витрат періоду),

проаналізувавши склад і економічне призначення грошових та матеріальних витрат, установимо наявність таких ознак (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Ознаки загальновиробничих витрат

Ознака	Пояснення
Такі витрати є виробничими витратами	Виникають саме при здійсненні виробництва (зарплата обслуговуючого виробничого персоналу з нарахуваннями, допоміжні матеріали тощо). Адже витрати, які неодмінно залишаються при повному припиненні виробництва, не можуть бути визнані загальновиробничими, а є витратами періоду
Вони не можуть бути прямо віднесені до собівартості певного конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом	Беруть участь у виробництві більше ніж одного об'єкта (витрати на утримання групи наладчиків, що обслуговують усі верстати підприємства, цеху; заробітна плата начальника цеху, який виробляє кілька видів продукції)

Узагальнюючи, можна відзначити, що облікова політика щодо витрат виробництва та формування собівартості сільськогосподарської продукції у ХХХ спрямована на максимальне зниження витрат та забезпечення раціонального використання ресурсів. Завдяки чіткому підходу до обліку та контролю виробничих витрат товариство отримує можливість підвищувати ефективність своєї діяльності, забезпечуючи високу якість продукції та економічну стабільність у довгостроковій перспективі.

Деталізація положень, викладених у Наказі про облікову політику ХХХ розкривається у додатках: Робочому плані рахунків, Графіку документообороту (додаток Б), Склад статей калькулювання собівартості.

2.2. Облік витрат виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції

У ХХХ облік витрат ведеться з прив'язкою до діяльності товариства, зокрема у розрізі: операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Операційна діяльність включає в себе звичайну та іншу операційну діяльність. До операційної діяльності відносять операції, пов'язані з виробництвом товарів, робіт, послуг – усе те, що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частку його доходу. Інша операційна діяльність – це різні види діяльності, що є дотичною до основної діяльності, але не включається до складу операцій інвестиційної чи фінансової діяльності (реалізація зайвих виробничих запасів, операції з виявлення нестач, сплати пені, штрафів).

Операції, що призводять до зміни розміру та складу власного і позикового капіталу, належать до складу фінансової діяльності (отримання кредитів, дивідендів, відсотків тощо). У разі, коли ХХХ займається придбанням та реалізацією тих необоротних активів та фінансових інвестицій, що не є складовою частиною еквівалентів коштів, можна говорити про його інвестиційну діяльність (реалізація необоротних активів, фінансові інвестиції, уцінка необоротних активів тощо). Вид діяльності визначає категорію витрат, і правильно ідентифікувавши центр виникнення витрат, бухгалтер зможе правильно відобразити їх в обліку.

В операційних витратах ХХХ виокремлюють дві основні групи:

- витрати, що включаються до виробничої собівартості продукції;
- витрати, що не включаються до виробничої собівартості продукції.

До складу прямих матеріальних витрат належать витрати на основні матеріали та сировину, які є основою для виготовлення продукції, а також купівельні напівфабрикати, допоміжні та інші матеріали, які можна віднести до конкретного об'єкта витрат.

До прямих витрат на оплату праці входять заробітна плата та інші виплати працівникам, зайнятим у виробництві продукції, наданні послуг або виконанні робіт. Інші прямі витрати охоплюють усі виробничі витрати, які можна пов'язати з конкретним об'єктом витрат, а також нарахування на соціальні заходи, орендну плату за майнові та земельні паї, втрати від браку, амортизацію.

До загальновиробничих витрат відповідно до чинних стандартів

бухгалтерського обліку відносяться:

- а) витрати на управління виробництвом;
- б) амортизація основних засобів загальновиробничого призначення;
- в) амортизація нематеріальних активів загальновиробничого призначення;
- г) витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування та операційну оренду основних засобів й інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- д) витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- е) витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше обслуговування виробничих приміщень;
- є) витрати на обслуговування виробничого процесу;
- ж) витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього середовища;
- з) інші витрати.

У складі операційних витрат ХХХ виділяють дві основні групи:

- витрати, які включаються у виробничу собівартість продукції;
- витрати, які не включаються у виробничу собівартість продукції.

До складу прямих матеріальних витрат відносять вартість основних матеріалів та сировини, що утворюють основу виготовлення продукції, купівельних напівфабрикатів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути віднесені до певного об'єкта витрат.

До складу прямих витрат на оплату праці відноситься заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, наданні послуг або виконанні робіт. До складу інших прямих витрат відносять всі інші виробничі витрати, які можуть бути віднесені до конкретного об'єкта витрат, а також відрахування на соціальні заходи, плата за оренду майнових та земельних паїв, втрати від браку, амортизація.

До складу загальновиробничих витрат згідно діючих вимог положень (стандартів) бухгалтерського обліку відносять:

- а) витрати на управління виробництвом);
- б) амортизація основних засобів загальновиробничого призначення;
- в) амортизація нематеріальних активів загальновиробничого призначення;
- г) витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- д) витрати на вдосконалення технології й організації виробництва;
- е) витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;
- є) витрати на обслуговування виробничого процесу;
- ж) витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища;
- з) інші витрати.

Крім витрат, які включаються до собівартості виготовленої продукції, ХХХ мають місце витрати, що пов'язані також із операційною діяльністю, але до собівартості не включаються. До них відносяться: адміністративні витрати; витрати на збут; інші операційні витрати.

Законодавчо визначено, що елементом витрат є це сукупністю економічно однорідних видів витрат. Витрати операційної діяльності групують за такими елементами: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати.

Важливим елементом організації обліку витрат у ХХХ є детальний облік виробничих витрат, що дозволяє отримати точну інформацію про економічні ресурси, залучені на кожному етапі технологічного процесу вирощування сільськогосподарської продукції. Такий підхід забезпечує ефективне планування та контроль витрат, що особливо важливо для раціонального використання ресурсів і підвищення рентабельності діяльності підприємства. Зокрема, облікова інформація щодо рівня витрат, згрупована за статтями витрат, дозволяє керівництву товариства здійснювати якісний аналіз

економічних показників, оцінювати продуктивність технологічних процесів і оперативно реагувати на можливі відхилення від запланованих витрат. Інформаційний масив про витрати виробництва систематизується та зберігається у довіднику «Статті витрат» (рис. 2.1), який служить базою для облікових і аналітичних операцій, забезпечуючи прозорість даних про всі види витрат.

Description	Code	Вид витрат
Статьи затрат по П(С)БУ 16	100000001	
Административные затраты	00-000016	
Другие операционные затраты	100000008	
Затраты на сбыт	00-000030	
Общепроизводственные затраты	00-000001	
Прямые производственные затраты по элементам	00-000071	
Себестоимость реализованных запасов (работ, услуг)	100000002	
Затраты на строительство и монтаж оборудования	00-000085	Інші
Накопление затрат на ремонт ОС до подписания акта ОЗ-2	00-000083	Інші
Стоимость торговых патентов	00-000099	Інші
Транспортно-заготовительные расходы	00-000084	Інші

Рис. 2.1. Довідник «Статті витрат»

Надходження на склад матеріалів, призначених для виробництва, відображається документами: «Надходження товарів і послуг» (меню «Купівлі – «Надходження товарів і послуг»). Для аналітичного обліку виробничих запасів використовується довідник «Номенклатура» (рис. 2.2).

Description	Code	Артикул	Од.	% ПДВ	Код УКТ ЗЕД і номер Е
Будівельні матеріали	00-0000009				
Материалы	00-0000002				
Оборудование к установке	00-0000003				
Паливо	00-0000014				
Полуфабрикаты	00-0000004				
Продукция	00-0000005				
Товары	00-0000001				
Услуги	00-0000006				
Запасні частини	00-0000026		шт	20%	

Рис. 2.2. Довідник «Номенклатура»

Передача матеріалів у виробництво відображається документом «Вимога-накладна» (меню «Виробництво» – «Випуск продукції» – «Вимога-накладна»). У ХХХ основними галузями агровиробництва є галузь рослинництва. Порядок дослідження витрат виробництва галузі починається із дослідженням їх поведінки, тобто реагування на фактори впливу, зокрема:

- земля, як основний засіб виробництва (власна чи орендована);
- сезонність виробництва (нерівномірність виникнення витрат виробництва, здебільшого, вирощування сільськогосподарських культур у весняно-літній період);
- вплив природно-кліматичних умов (заморозки, засуха, перезволоження ґрунтів і т.д);
- наявність незавершеного виробництва (виробничий процес переходить із одного календарного року в інший, зокрема: озимі – 2 роки; багаторічні трави 2-3 роки; плодоносні дерева – 5-7 років);
- розподіл витрат виробництва між видами продукції (основна, побічна та супутня).

ХХХ у своєму розпорядженні має як власні земельні ділянки, так і орендовані земельні паї, що належать приватним особам. Підтвердженням права власності на земельні ділянки підприємства виступають «Свідоцтво на право власності», «Державний акт» та витяг про реєстрацію права на ділянку з Державного земельного кадастру. У випадку оренди земельних паїв у приватних осіб, право користування земельною ділянкою засвідчується відповідними договорами оренди землі, оформленими у межах чинного законодавства.

Документування виробничих процесів у галузі рослинництва на підприємстві умовно поділяється на три основні групи: документи з обліку запасів, документи з обліку витрат праці, а також документи, що фіксують оприбуткування готової продукції. Схематичний розподіл яких зображено на рис. 2.3.

У ХХХ для ведення обліку витрат виробництва продукції

використовуються субрахунки рахунку 23 «Виробництво» із субрахунками 23.1 «Рослинництво» та 23.2 «Підсобні (промислові) виробництва» для кожного підрозділу (поля / видів підсобних (промислових) виробництв).

Рис. 2.3. Документальне оформлення витрат виробництва і виходу продукції рослинництва у ХХХ

Зокрема для галузі рослинництва у ХХХ відкриті такі аналітичні рахунки:

- 23.1.1 «Основне виробництво пшениці озимої (Поле № 1)»;
- 23.1.2 «Основне виробництво соняшника (Поле № 2)»;
- 23.1.3 «Основне виробництво сої (Поле № 3)»;
- 23.1.4 «Основне виробництво кукурудзи на зерно (Поле № 4.1)»;
- 23.1.5 «Основне виробництво ріпаку (Поле № 4.2)» та інші.

Такий розподіл з використанням «1С: Бухгалтерії 8.3» уможлиблює усім

без винятку внутрішнім користувачам даних бачити реальні витрати виробництва та собівартість сільськогосподарської продукції, що вирощується на кожному з полів, і оперативно ухвалювати ефективні рішення про коригування витрат та рентабельність кожного поля. Аналітичний й синтетичний облік витрат виробництва ведеться відповідно до об'єктів витрат і центрів відповідальності.

Для обліку витрат виробництва використовується реєстри:

- для обліку витрачених запасів у виробництво;
- для обліку нарахованої суми оплати праці і пов'язаних із нею сум відрахувань, а також амортизаційних відрахувань;
- для облікового відображення виходу продукції (виконання робіт, надання послуг) галузі рослинництва.

У рослинництві можна виділити три групи аналітичних рахунків:

- рахунки, які підлягають розподілу в кінці року;
- рахунки з обліку витрат під культури урожаю поточного року;
- рахунки з обліку витрат під урожай майбутніх років.

Аналітичні рахунки 3-ої групи відображають витрати під урожай майбутніх періодів, які в кінці року не підлягають закриттю, а показують витрати незавершеного виробництва, що залишається як залишок в дебеті рахунку 23 «Виробництво», а витрати 1 і 2 групи підлягають закриттю.

У галузі рослинництва ХХХ готовою вважається продукція одержана від урожаю сільськогосподарських культур: зернових та зернобобових – зерно; технічних – насіння, боби; тощо. Збір урожаю зернових культур, у ХХХ поділяють на технологічні етапи: молотьба зернових комбайнерами; транспортування водіями продукції з поля до місця постійного або тимчасового зберігання; приймання зерна вагарями (завідувачем току, завідувачем складу).

Готова продукція обліковується на рахунку 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» відповідно до аналітичного коду:

- 27.1 «Зерно пшениці озимої з поля № 1»;
- 27.2 «Насіння соняшнику з поля № 2»;

- 27.3 «Боби сої з поля №3»;
- 27.4 «Зерно кукурудзи з поля 4.1»;
- 27.5 «Насіння ріпаку з поля № 4.2»;
- 208.1 «Зерно пшениці. Посадкове»;
- 208.2 «Насіння соняшнику. Посадкове»;
- 208.3 «Боби сої. Посадкові»;
- 208.4 «Зерно кукурудзи. Посадкове»;
- 208.5 «Насіння ріпаку. Посадкове»;
- 208.6 «Побічна продукція»;
- 208.6.1 «Солома»;
- 208.6.2 «Кошики» тощо.

У кінці року відповідно до методрекомедацій 132 визначають фактичну собівартість урожаю продукції рослинництва, потім планову собівартість коригують до фактичного рівня. У ХХХ визначення собівартості продукції є важливим етапом, який забезпечує товариству можливість обґрунтовано оцінювати фінансові показники та ухвалювати ефективні управлінські рішення. Собівартість дозволяє правильно розрахувати суму витрат, що припадають на одиницю продукції, та визначити оптимальну ціну продажу з урахуванням витрат виробництва кожного виду продукції. Це також дає змогу товариству оцінювати рівень рентабельності різних видів продукції, а в разі, коли ринкова ціна виявляється нижчою за собівартість або не забезпечує бажаного рівня рентабельності, ухвалити рішення щодо доцільності подальшого виробництва певних видів продукції. Крім того, розрахунок собівартості дає змогу належним чином розподілити виробничі витрати між незавершеним виробництвом та готовою продукцією, а також оцінити залишки запасів готової продукції на складі. Визначення собівартості реалізованої продукції забезпечує коректне відображення витрат у фінансовій звітності та правильне обчислення фінансового результату, який враховується при оподаткуванні податком на прибуток. Для унаочнення інформації синтетичного та аналітичного обліку виробництва продукції рослинництва розглянемо типові операції (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Типові господарські операції з обліку витрат виробництва
та виходу продукції рослинництва**

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
А	1	2	3
Списано вартість використаного палива тракторами та комбайнами на сільськогосподарських роботах	231.1	203.1	50360
Списано вартість витрачених на посів насіння та садивного матеріалу	231.1	208	15500
Списано вартість внесених мінеральних добрив	231.1	208	67500
Списано вартість використаних засобів захисту рослин	231.1	208	43500
Нарахована амортизацію основних засобів, що використовуються в рослинництві	231.1	131	92500
Списано вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів на виробництво продукції рослинництва	231.1	22	9250
Нарахована заробітна плата працівникам, зайнятим виробництвом продукції рослинництва	231.1	661	47355
Здійснено нарахування на фонд оплати праці працівників, зайнятим виробництвом продукції рослинництва	231.1	651	6454
Прийнято до оплати рахунки постачальників за надані послуги рослинництву	231.1 641	631 631	11500 2300
Розподілено загальногосподарські витрати рослинництва	231.1	91	85500
Оприбутковано основну продукцію рослинництва за плановою собівартістю	271.1	231.1	330750
Оприбутковано побічну продукцію рослинництва за плановою собівартістю	208.1	231.1	36250
Віднесення калькуляційних різниць у кінці року на залишок сільськогосподарської продукції на складі методом «допроводки» (якщо фактична собівартість вище планової)	271.1	231.1	7650

Розглянемо на прикладі процес калькулювання собівартості 1 ц кукурудзи на зерно. У ХХХ від урожаю отримано 155835 ц кукурудзи у качанах, з вмістом зерна – 76 %, стебел кукурудзи – 103500 ц.

Встановлено, що планова собівартість 1 ц зерна – 97,0 грн, планово-нормативна собівартість 1 ц стебел кукурудзи – 28,0 грн. Загальні витрати на вирощування зернової кукурудзи становили 16570800,0 грн. Проведемо відповідні розрахунки:

- визначення собівартості 1 ц кукурудзи в початках: від загальних витрат на вирощування зернової кукурудзи необхідно відняти вартість стебел кукурудзи за розрахунково-нормативною ціною, а потім отриману різницю

поділити на масу зерна кукурудзи в початках, що була отримана від урожаю.

Собівартість 1 ц кукурудзи в качанах = $16570800,00 - (103500 \times 28,00) / 155835 = 87,7$ грн;

- визначення перерахунку кукурудзи в качанах на сухе зерно: кількість зерна кукурудзи в початках, отриману від урожаю потрібно помножити на відсотковий вміст зерна у початках.

Перерахунок кукурудзи на сухе зерно = $155835 \times 76 \% = 118434,6$ ц;

- визначення собівартості 1 ц зерна кукурудзи: від загальних витрат на вирощування зернової кукурудзи необхідно відняти вартість стебел кукурудзи за розрахунково-нормативною ціною, а потім отриману різницю поділити на масу кукурудзи в перерахунку на зерно.

Собівартість 1 ц зерна кукурудзи = $16570800,00 - (103500 \times 28,00) / 118434,6 = 115,45$ грн.

Згідно з результатами проведених розрахунків фактична собівартість 1 ц зерна кукурудзи в початках становить 87,74 грн, а зерна кукурудзи – 115,45 грн. Оскільки планова собівартість зерна кукурудзи нижча ніж фактична, то потрібно провести її коригування за допомогою методу «допроводок»:

- дебет рахунку 271 «Продукція рослинництва (валова)» на суму 2185118,4 грн;

- кредит рахунку 2311 «Основне виробництво рослинництва» на суму 2185118,4 грн.

Під час реалізації продукції рослинництва дебетується рахунок 901 «Собівартість реалізованої готової продукції» та кредитується рахунок 27. При реалізації відображується прибуток за кредитом 701 рахунка «Дохід від реалізації готової продукції», відразу нараховується на цю суму податкове зобов'язання, яке зменшує дохід від реалізації. Потім на дебет рахунку 791 «Результати операційної діяльності» списується собівартість реалізованої готової продукції, а на кредит дохід від її реалізації.

У програмі «1С: Бухгалтерія 8.3» реалізовано дві групи звітів: стандартні та регламентовані. Регламентовані – призначені для зовнішніх користувачів.

Регламентованим звітом, що вміщує інформацію за рахунком 23 «Виробництво», є ф. № 1-м «Баланс» та № 50-ст «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». Стандартні звіти є складовою типової конфігурації та дозволяють отримувати бухгалтерські підсумки в розрізі рахунків, видів валют та видів «Субконто». Водночас автоматизовані системи дають можливість одержати оперативну управлінську інформацію для внутрішніх користувачів.

Так, звіт «Аналіз рахунка 231» надає інформацію про обороти рахунка з іншими рахунками за вибраний період, а також про сальдо на початок і кінець звітного періоду. «Картка рахунка 231» дає змогу отримати детальну інформацію про операції на рахунку. Зі звіту «Оборотно-сальдова відомість за рахунком», який сформовано для рахунку 23 «Виробництво», можна отримати інформацію про залишки і обороти у розрізі видів затрат. Облік виробництва сільськогосподарських культур є певним етапом отримання кінцевого результату, то його дані відображаються у пакеті річної фінансової звітності.

У «Балансі» (ф. № 1-м) щодо витрат виробництва можна побачити інформацію лише стосовно вартості готової продукції за статтею 1103 «Готова продукція».

Відображення інформації щодо витрат виробництва та виходу продукції здійснюється у Звіті про фінансові результати (ф. № 2-м), зокрема за рядком 2050 «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)», відображається виробнича собівартість, яка визначається згідно з НП(С)БО 16.

У статті 2000 «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» розраховується виручка від реалізації продукції, товарів, робіт чи послуг за вирахуванням наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів. Форми фінансової звітності за 2021-2023 рр. наведено у додаках В, Г, Д.

Основною статистичною формою підприємства є «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» (ф. № 50-ст), додаток Е.

Інформаційним забезпеченням при складанні звіту є розрахунки по закриттю операційних рахунків, заключний Баланс та облікові регістри. За кодами 0010–0120 указується інформація щодо виробництва і реалізації продукції рослинництва за видами, а також іншої продукції рослинництва (код 0120).

2.3. Внутрішньогосподарський контроль за витратами виробництва і формування собівартості сільськогосподарської продукції

Внутрішньогосподарський контроль є одним із основних елементів системи управління ХХХ, що спрямований на підвищення ефективності використання ресурсів та забезпечення фінансової стійкості товариства. Внутрішньогосподарський контроль виконує ключову роль у забезпеченні виконання стратегічних цілей товариства, зокрема в оптимізації витрат і підвищенні продуктивності. Контроль, як комплексне явище, характеризує процес, що спрямований на відповідності фактичних результатів діяльності визначеним цілям і нормативам та дозволяє ХХХ своєчасно реагувати на відхилення та підтримувати ефективність його управління.

Контроль складається з декількох елементів, які в економічній літературі називають видами, галузями або напрямками та відображають відносно самостійні інструменти дослідження суспільних явищ. У потрактуванні поняття «контроль» поєднано декілька підходів до змістового навантаження поняття, зокрема:

- контроль як один із головних принципів управління підприємством;
- контроль як етап управлінського процесу;
- контроль як управлінська функція.

Кожен виробничий цикл або процес має певні особливості, що вимагають управлінських заходів для досягнення запланованих цілей. Менеджмент товариства має своєчасно отримувати інформацію щодо господарського процесу, а також мати оперативні дані для корекції управлінських рішень.

У ХХХ технологічний контроль спрямований на забезпечення дотримання технологічних процесів, норм витрат сировини та забезпечення якості виробленої продукції. Суб'єктами цього контролю виступають провідні спеціалісти (агрономи товариства), а також керівники середнього та нижчого рівня управління (головний агроном). Особливу увагу приділяють контролю якості як одній із ключових складових технологічного контролю. Технологічний контроль є невіддільною частиною системи внутрішньогосподарського контролю, оскільки від його ефективності значною мірою залежить попит на продукцію, а також конкурентоспроможність і прибутковість підприємства. Особливістю цього виду контролю є його децентралізований характер, який дає змогу здійснювати його безпосередньо на місцях, де відбуваються витрати матеріальних і трудових ресурсів. Така структура внутрішньогосподарського контролю сприяє оптимальному поєднанню автономії підрозділів із централізованим управлінням (адміністративним контролем), що дозволяє досягти ефективного балансу між централізацією та децентралізацією управлінських процесів на підприємстві.

У ХХХ внутрішньогосподарський контроль здійснюється штатними працівниками (керівником, бухгалтерією, ревізійною комісією) для забезпечення ефективного використання активів і зобов'язань, законності господарських операцій, збереження фінансових та матеріальних цінностей. Процес внутрішньогосподарського контролю здійснюється через кілька послідовних етапів: підготовку до проведення ревізії, проведення ревізії, оформлення її матеріалів та реалізацію результатів.

Етап підготовки включає вивчення нормативно-правових документів, попередній аналіз об'єктів контролю, ознайомлення з відповідальними особами, перевірку достовірності вихідних даних. Важливим аспектом є використання якісних інформаційних джерел, вибір яких має відповідати завданням контролю. На основі підготовлених матеріалів складається план ревізії, де визначаються її період, мета та ключові питання. Голова ревізійної комісії товариства формує ревізійну групу, затверджує план і забезпечує її

відповідність нормативним вимогам.

Другий етап – безпосереднє проведення ревізії на об'єкті, що включає організаційну роботу, уточнення завдань та застосування методів контролю (арифметичних, логічних, юридичних тощо) для аналізу відповідності господарських операцій нормативним актам. Роль керівника ревізійної комісії під час перевірки полягає у наданні методичної допомоги, забезпеченні дисципліни, вирішенні суперечок, що можуть виникати між перевіряючими та керівниками об'єкта контролю, а також у розгляді звернень керівництва об'єкта з питань перевірки.

Третій етап – оформлення результатів, де здійснюється підготовка висновків, розробка заходів для усунення порушень та впровадження рекомендацій у практику. Результати перевірки повідомляються керівникам або колективу, залежно від завдань контролю, та викладаються у звіті ревізійної комісії. Останній етап – реалізація матеріалів ревізії, що включає впровадження заходів для усунення недоліків та вдосконалення фінансово-господарської діяльності. Завданням цього етапу є мінімізація наслідків порушень і налагодження роботи підприємства відповідно до його цілей і вимог діяльності.

Внутрішньогосподарський контроль сприяє реальній оцінці діяльності ХХХ, виявленню напрямів для розвитку і сприяє ухваленню обґрунтованих управлінських рішень, таким чином надаючи підприємству потужний інструмент для стійкого соціально-економічного розвитку.

Узагальнюючи вищевикладене зауважимо, що внутрішньогосподарський контроль відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління підприємством, сприяючи досягненню стратегічних цілей і підтримці конкурентних переваг. Як система нагляду й аналізу, внутрішньогосподарський контроль дає змогу керівництву здійснювати своєчасний моніторинг процесів, оперативно реагувати на відхилення від встановлених параметрів і підтримувати належний рівень використання ресурсів. Це, у свою чергу, дозволяє не лише контролювати витрати та запобігати перевитратам, але й приймати обґрунтовані управлінські рішення, які сприяють оптимізації

виробництва.

Важливим аспектом внутрішньогосподарського контролю є його роль у системі управління, де він функціонує як елемент зворотного зв'язку між різними структурними підрозділами. Це забезпечує безперервний обмін інформацією та дозволяє зберегти єдність управлінських процесів на всіх рівнях. Крім того, внутрішньогосподарський контроль підвищує прозорість діяльності підприємства, що є необхідною умовою для підтримки його ділової репутації та довіри з боку стейкхолдерів. Таким чином, внутрішньогосподарський контроль є невід'ємним компонентом ефективної системи управління, який забезпечує стабільний розвиток підприємства та його здатність до адаптації в умовах мінливого ринкового середовища. Його реалізація створює фундамент для впровадження сучасних управлінських рішень, що сприяють соціально-економічному розвитку й підтримці високої конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання

Сучасні умови ведення бізнесу вимагають не лише нових підходів до управлінських процесів, а й зміни у поглядах на основні функції, які виконують фахівці для забезпечення ефективної діяльності підприємства. Однією з ключових таких функцій є аналіз господарської діяльності, без якого важко приймати обґрунтовані та оптимальні бізнес-рішення.

Бізнес-аналіз відіграє важливу роль у підвищенні економічної ефективності та фінансової стабільності підприємства. Це економічна наука, яка досліджує причинно-наслідкові зв'язки між економічною діяльністю суб'єкта господарювання та чинниками, що впливають на результати його роботи.

Аналіз господарської діяльності є важливим джерелом інформації для керівництва, адже дозволяє виявити невикористані резерви, які можуть бути задіяні для покращення майнового та фінансового стану підприємства, підвищення ефективності бізнес-процесів і збільшення його вартості.

Роль аналізу в управлінні завжди була важливою, але в умовах ринкової економіки, на відміну від планової, аналітики мають застосовувати нові підходи для вирішення завдань стратегічного управління. Якщо в плановій економіці менеджери приймали тактичні рішення для виконання вже поставлених завдань, то в ринковій економіці важливим є визначення стратегічних цілей, вибір пріоритетних напрямів розвитку та врахування соціально-економічних аспектів діяльності суб'єкта господарювання.

Неврахування зовнішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства, може призвести до фінансових проблем і навіть банкрутства.

Аналітичні дослідження ускладнюються через нестабільність ринкових

параметрів, таких як підприємництво, державне регулювання та бізнес-альянси, а також необхідність швидкої реакції на зміни в економічному середовищі як зовнішньому, так і внутрішньому.

Результати економічного аналізу використовуються для обґрунтування планових показників і нормативів, які визначаються на основі фактичних результатів діяльності та аналізуються з метою їхнього покращення.

Економічний аналіз допомагає підвищити ефективність діяльності організації, раціонально використовувати основні засоби, матеріальні та фінансові ресурси, попереджати зниження витрат і в кінцевому підсумку збільшувати прибуток.

Для аналізу діяльності ХХХ будуть використані фінансові звіти, зокрема для аналізу таких об'єктів, як динаміка та структура майна, джерела формування капіталу, показники фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності тощо.

Аналіз майна ХХХ за 2021 - 2023 рр. починається з аналізу складу, структури та динаміки активів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка та структура майна ХХХ
за 2021 - 2023 рр. (станом на кінець року)**

Види активів	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2021 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Майно – всього	2442279,9	100	482864,5	100	457679,8	100	+213399,9	+87,4
1. Необоротні активи	974	0,4	558,1	0,1	5010,6	1,1	+4036,6	у 5,1 р.
1.1. Основні засоби	962,7	0,4	547	0,1	4999,8	1,1	+4037,1	у 5,2 р.
2. Оборотні активи	243305,9	99,6	482306,4	99,9	452669,2	98,9	+209363,3	+86,0
2.1. Запаси	87520,7	35,8	198202,5	41,0	89709,6	19,6	+2188,9	+2,5
2.1.1. Виробничі запаси	21341	8,7	34291,1	7,1	39431,4	8,6	+18090,4	+84,8
2.1.2. Готова продукція та товари	66179,7	27,1	163911,4	33,9	50278,2	11,0	-15901,5	-24,0

Продовж. табл. 3.1

А	1	2	3	4	5	6	7	8
2.2. Поточна дебіторська заборгованість	152021,3	62,2	276121,7	57,2	348785,4	76,2	+196764,1	у 2,3 р.
2.3. Грошові кошти і поточні фінансові інвестиції	52	0,0	250,5	0,1	260,6	0,1	+208,6	у 5 р.
2.4. Витрати майбутніх періодів	-	-	-	-	1,9	0,0	х	х
2.5. Інші оборотні активи	3711,9	1,5	7731,7	1,6	13911,7	3,0	+10199,8	у 3,7 р.

Отже, за результатами аналізу:

1. Зростання вартості майна: загальна вартість майна ХХХ у 2023 році порівняно з 2022 роком збільшилась на 213 млн 399,9 тис. грн, що становить 87,4 %. Це свідчить про значний позитивний тренд у фінансовій діяльності компанії. Вартість необоротних активів (основні засоби) збільшилася на 4 млн 36,6 тис. грн, або в 5,1 рази, що вказує на істотні інвестиції в довгострокові активи товариства.

2. Зміни в структурі активів: оборотні активи компанії значно зросли на 209 млн 363,3 тис. грн або 86 %, що також є показником активного зростання діяльності підприємства. Основні компоненти оборотних активів:

- запаси (виробничі запаси, готова продукція, товари) збільшилися на 2 млн 188,9 тис. грн або на 2,5 %. Зростання запасів свідчить про збільшення обсягів виробництва та підготовку до реалізації більшої кількості продукції;

- дебіторська заборгованість значно зросла на 196 млн 764,1 тис. грн або у 2,3 рази. Це може свідчити про розширення обсягів продажів або зміни в умовах розрахунків з партнерами;

- грошові кошти та поточні фінансові інвестиції зросли на 208,6 тис. грн або у 5 разів, що є позитивним сигналом для ліквідності товариства;

- інші оборотні активи також збільшилися на 10 млн 199,8 тис. грн, або у 3,7 рази, що може свідчити про розширення інших активів у короткостроковій перспективі.

3. Структура майна: за період з 2021 по 2023 рік у структурі майна ХХХ переважають оборотні активи, з частками 99,6 % у 2021 році, 99,9 % у 2022 році і 98,9 % у 2023 році. Це показує, що більшість активів компанії є короткостроковими, що може свідчити про високу мобільність і здатність компанії швидко реагувати на зміни в ринкових умовах.

У структурі оборотних активів відповідно дебіторська заборгованість, тому у табл. 3.2 проведемо аналіз динаміки та структури дебіторської заборгованості досліджуваного підприємства.

Таблиця 3.2

**Динаміка та структура дебіторської заборгованості ХХХ за 2021 - 2023 рр.
(станом на кінець року)**

Види дебіторської заборгованості	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2021 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Дебіторська заборгованість за продукцію	23723,9	15,6	74159,8	26,9	49145,8	14,1	+25421,9	у 2,1 р.
Дебіторська заборгованість за розрахунками:								
З бюджетом	133,8	0,1	8722,5	3,2	17559,5	5,0	+17425,7	у 131,2 р.
Інша поточна дебіторська заборгованість	128163,6	84,3	193239,4	70,0	282080,1	80,9	+153916,5	у 2,2 р.
Всього	152021,3	100	276121,7	100	348785,4	100	+196764,1	у 2,3 р.

1. Загальний аналіз дебіторської заборгованості: загальна сума дебіторської заборгованості ХХХ у 2023 році порівняно з 2021 роком зросла на 196 млн 764,1 тис. грн, що становить 2,3 рази. Це свідчить про значне збільшення розміру дебіторської заборгованості, що, у свою чергу, може вказувати на розширення обсягів продажів або зміни в умовах розрахунків з клієнтами та партнерами.

2. Основні складові дебіторської заборгованості: інша поточна дебіторська заборгованість збільшилася на 153 млн 916,5 тис. грн, або у 2,2 рази. Це є найбільшим компонентом зростання загальної дебіторської заборгованості, що може свідчити про значні зобов'язання партнерів компанії за

різноманітними договорами або операціями, що потребують уточнення щодо умов надання товарів чи послуг. Розрахунки з бюджетом збільшилися на 17 млн 425,7 тис. грн. Це вказує на активну взаємодію з державними органами, можливо, у вигляді податкових або інших зобов'язань, що ще не були урегульовані. Заборгованість за продукцію зросла на 25 млн 421,9 тис. грн, або 1,1 рази.

3. Структура дебіторської заборгованості ХХХ показує, що найбільша частка дебіторської заборгованості протягом 2021-2023 років припадає на іншу поточну дебіторську заборгованість: у 2021 році частка становила 84,3 %, у 2022 році зменшилася до 70 %, у 2023 році знову збільшилася до 80,9 %.

Динаміка та структура джерел формування капіталу ХХХ відображено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Динаміка та структура джерел формування капіталу ХХХ
за 2021 - 2023 рр. (станом на кінець року)**

Види пасивів	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2021 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Капітал – всього	244279,9	100	482864,5	100	457679,8	100	+213399,9	+87,4
1. Власний капітал	203326	83,2	212315,3	44,0	217407,8	47,5	+14081,8	+6,9
1.1. Зареєстрований капітал	14	0,0	14	0,0	14	0,0	х	х
1.2. Нерозподілений прибуток	199102,9	81,5	208092,2	43,1	213185,6	46,6	+14082,7	+7,1
2. Зобов'язання і забезпечення, з них	40953,9	16,8	270549,2	56,0	240272	52,5	+199318,1	у 5,9 р.
2.1. Довгострокові	16,5	0,0	234,4	0,0	5591	1,2	+5574,5	у 338,8 р.
2.2. Поточні	40937,4	16,8	270314,8	56,0	234681	51,3	+193743,6	у 5,7 р.
2.2.1. Поточна кредиторська заборгованість	3379,7	1,4	57922,7	12,0	8138,5	1,8	+4758,8	у 2,4 р.

1. Зростання загальної суми капіталу: загальна сума капіталу ХХХ у 2023

році порівняно з 2021 роком збільшилася на 213 млн 399,9 тис. грн, що становить 87,4 %. Це свідчить про суттєве зростання активів підприємства та покращення його фінансової позиції.

2. Зміни у власному капіталі: сума власного капіталу підприємства збільшилася на 14 млн 81,8 тис. грн, або 6,9 %. Зростання відбулося за рахунок нерозподіленого прибутку, що може свідчити про позитивні фінансові результати компанії та збільшення накопичених прибутків. Водночас, це не є значним зростанням власного капіталу порівняно із загальним зростанням капіталу, що може свідчити про збільшення частки зобов'язань підприємства.

3. Сума зобов'язань та забезпечень підприємства у 2023 році порівняно з 2021 роком зросла на 199 млн 318,1 тис. грн, або у 5,9 рази. Це вказує на значне збільшення зобов'язань, яке відбулося за рахунок поточних зобов'язань, що включають поточну кредиторську заборгованість. Це може свідчити про те, що компанія збільшила короткострокові зобов'язання для фінансування своєї діяльності, можливо, через розширення обсягів виробництва або закупівлі.

4. Зміни у структурі пасивів підприємства: у структурі пасивів ХХХ спостерігається зміна співвідношення між власним капіталом та зобов'язаннями і забезпеченнями:

- у 2021 році питома вага власного капіталу становила 83,2 %, що свідчить про високу фінансову незалежність компанії;

- у 2022 році частка власного капіталу зменшилася до 56 %, що показує значне зростання зобов'язань;

- у 2023 році частка зобов'язань і забезпечень становила 52,5 %, що продовжує тенденцію зростання зобов'язань та зменшення фінансової незалежності підприємства.

Загалом, ХХХ у 2023 році продемонструвало значне зростання капіталу, однак це зростання значною мірою забезпечено за рахунок зобов'язань та забезпечень. Тому доцільно провести аналіз динаміки та структури зобов'язань досліджуваного підприємства.

Таблиця 3.4

**Динаміка та структура зобов'язань та забезпечень ХХХ
за 2021 - 2023 рр. (станом на кінець року)**

Види зобов'язань	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2021 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
1. Довгострокові зобов'язання	16,5	0,5	234,4	0,4	5591	40,7	+5574,5	у 338,8 р.
2. Поточні зобов'язання, у т.ч. за:								
товари, роботи, послуги	826,1	24,4	3089,4	5,3	7061	86,8	+6234,9	у 8,5 р.
розрахунками з бюджетом	2551,9	75,5	54808	94,6	980,1	12,0	-1571,8	-61,6
розрахунками зі страхування	1,3	0,0	0,9	0,0	15,6	0,2	+14,3	у 12 р.
розрахунками з оплати праці	0,4	0,0	24,4	0,0	81,8	1,0	+81,4	у 204,5 р.
Всього:	3396,2	100	58157,1	100	13729,5	100	+10333,3	у 4 р.

1. Зміни в довгострокових зобов'язаннях: сума довгострокових зобов'язань у 2023 році порівняно з 2021 роком зросла на 5 млн 574,5 тис. грн, що становить 338,8 разів. Це свідчить про значне збільшення зобов'язань у довгостроковій перспективі, що може вказувати на залучення великих кредитів або інших довгострокових фінансових зобов'язань для фінансування інвестиційних проектів або розширення діяльності підприємства.

2. Зміни в поточних зобов'язаннях: сума поточних зобов'язань знизилася на 4 млн 758,8 тис. грн, або у 2,4 рази, що може свідчити про зменшення короткострокових фінансових зобов'язань підприємства. Це може бути результатом ефективнішого управління дебіторською заборгованістю, покращення розрахунків з постачальниками або зміни в умовах договорів. Складові поточних зобов'язань:

- зниження за розрахунками з бюджетом: зменшення на 1 млн 571,8 тис. грн, або 61,6 %. Це свідчить про зменшення податкових зобов'язань або інших платежів до бюджету, що може бути результатом зменшення обсягів операцій, зміни податкового навантаження або скорочення податкових боргів;

- зростання за розрахунками зі страхуванням: зростання на 14,3 тис. грн, або у 12 разів. Це може свідчити про збільшення обсягів страхових платежів або зміну умов договорів зі страховими компаніями.

- зростання за товари, роботи, послуги: збільшення на 6 млн 234,9 тис. грн, або у 8,5 разів. Це вказує на значне зростання зобов'язань перед постачальниками товарів, робіт і послуг, що може бути наслідком розширення діяльності підприємства або збільшення обсягів закупівель;

- зростання за розрахунками з оплати праці: збільшення на 81,4 тис. грн, або у 204,5 рази. Це може свідчити про суттєве збільшення заробітної плати або виплат працівникам, що потребують погашення, або про зростання кількості працівників компанії.

3. Структура поточної заборгованості - протягом періоду з 2021 по 2022 рік в структурі поточних зобов'язань переважала частка заборгованості за розрахунками з бюджетом, що становила 75,5 % у 2021 році та 94,6 % у 2022 році. Це вказує на високий рівень зобов'язань підприємства перед бюджетом, який поступово знижувався. У 2023 році основною складовою поточних зобов'язань стала заборгованість за товари, роботи та послуги, яка становила 86,8 %. Це свідчить про зростання взаємозобов'язань з постачальниками та іншими контрагентами, що може бути пов'язане з розширенням діяльності підприємства або змінами в умовах постачання.

Аналіз зобов'язань ХХХпоказує, що підприємство активно залучає як довгострокові, так і короткострокові зобов'язання для фінансування своєї діяльності. Зростання довгострокових зобов'язань на величезну суму вказує на великий обсяг інвестиційних проектів або фінансових зобов'язань, що потребують виплат у довгостроковій перспективі. Зменшення поточних зобов'язань на значну суму свідчить про зниження фінансового навантаження, хоча в той же час зростання заборгованості за товари, роботи та послуги може свідчити про необхідність подальшого управління короткостроковими зобов'язаннями. У 2023 році підприємство значно змінило структуру поточних зобов'язань, зокрема, збільшивши частку зобов'язань перед постачальниками,

що може відобразити розширення виробничої діяльності або зміни в умовах закупівель.

Проведемо аналіз показників фінансової стійкості ХХХ, використовуючи дані табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Показники фінансової стійкості ХХХ за 2021 - 2023 рр.

Показники	Нормативне значення	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення (+; -) 2023 р. до 2021 р.
Показники структури джерел формування капіталу					
Коефіцієнт автономії	>0,5	0,832	0,440	0,475	-0,357
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	<0,5	0,168	0,560	0,525	+0,357
Коефіцієнт фінансового ризику	<1	0,201	1,274	1,105	+0,904
Коефіцієнт фінансової стабільності	>1	4,965	0,785	0,905	-4,060
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Зниження	0,000	0,001	0,025	+0,025
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	Зниження	0,000	0,001	0,023	+0,023
Коефіцієнт поточних зобов'язань	Підвищення	1,000	0,999	0,977	-0,023
Показники стану оборотних активів					
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0,5	0,995	0,997	0,977	-0,018
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами	>0,1	0,832	0,439	0,469	-0,362
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними коштами	>0,5	2,312	1,068	2,368	+0,056
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	Підвищення	0,000	0,001	0,001	+0,001
Показники стану основного капіталу					
Коефіцієнт майна виробничого призначення	Підвищення	0,091	0,072	0,097	+0,006
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні	Підвищення	0,004	0,001	0,011	+0,007
Коефіцієнт нагромадження амортизації	Зниження	0,921	0,955	0,716	-0,205
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	Підвищення	249,801	864,194	90,342	-159,458

1. Показники структури джерел формування капіталу:

- коефіцієнт автономії показує частку власного капіталу в загальній сумі

капіталу підприємства. Зниження цього показника у 2022 році, а також незначне підвищення у 2023 році, свідчить про значне скорочення частки власного капіталу в структурі фінансування підприємства. Це вказує на зростання залежності від позикових коштів і потенційний фінансовий ризик.

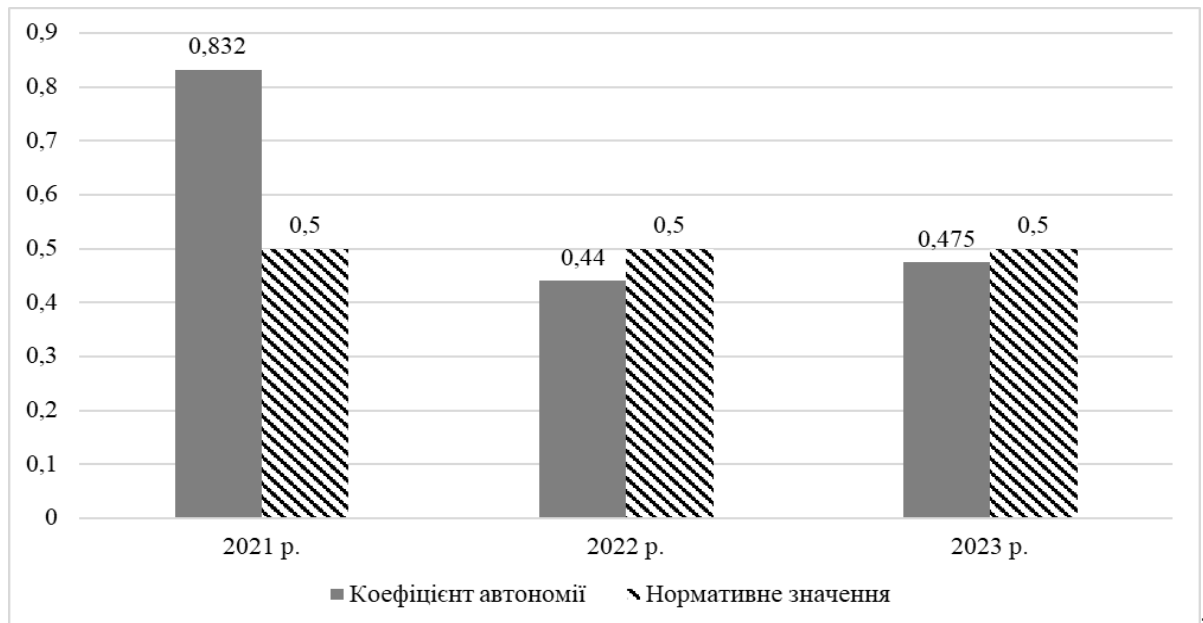

Рис. 3.1. Динаміка коефіцієнту автономії ХХХта його порівняння з нормативним значенням за 2021 – 2023 рр., пункти

- коефіцієнт концентрації позикового капіталу відображає частку позикових коштів у загальній структурі капіталу. Зростання коефіцієнта з 2021 по 2022 рік свідчить про збільшення залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Зниження цього показника в 2023 році показує, що підприємство все ще залишалось в межах нормативного значення, але залежність від позикового капіталу залишалася значною;

- коефіцієнт фінансового ризику: зростання цього показника вказує на збільшення фінансового ризику підприємства, оскільки він перевищує нормативне значення, особливо в 2022 році. У 2023 році ризик знизився, але все ще залишався високим, що може свідчити про зростання фінансових зобов'язань підприємства.

- коефіцієнт фінансової стабільності: зниження коефіцієнта фінансової стабільності свідчить про погіршення фінансової стійкості підприємства. Значне падіння цього показника у 2022 році вказує на зменшення здатності підприємства підтримувати свою фінансову стабільність через високі фінансові зобов'язання.

2. Показники довгострокових і поточних зобов'язань:

- коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів: коефіцієнт показує частку довгострокових зобов'язань у загальних зобов'язаннях підприємства. Збільшення цього показника у 2023 році свідчить про зростання залежності підприємства від довгострокового фінансування, що може бути результатом залучення нових кредитів або позик.

- коефіцієнт довгострокових зобов'язань: значне зростання цього коефіцієнта у 2023 році свідчить про збільшення частки довгострокових зобов'язань в структурі зобов'язань підприємства, що може бути ознакою росту фінансових навантажень у майбутньому.

- коефіцієнт поточних зобов'язань: зниження цього показника свідчить про поступове зменшення частки поточних зобов'язань у загальній структурі фінансування, що може бути позитивною ознакою, адже підприємство здатне зменшити тиск короткострокових фінансових зобов'язань.

3. Показники стану оборотних активів:

- коефіцієнт маневреності власного капіталу: зниження цього показника свідчить про зменшення маневреності власного капіталу підприємства, що може свідчити про зниження здатності використовувати власний капітал для фінансування оборотних активів;

- коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами: зниження цього показника свідчить про зменшення частки власних коштів, що використовуються для фінансування оборотних активів, що підвищує фінансові ризики;

- коефіцієнт забезпеченості запасів власними коштами: значне зростання цього показника свідчить про поліпшення забезпеченості запасів власними

коштами, що може бути позитивною ознакою для забезпечення фінансової стійкості підприємства.

4. Показники стану основного капіталу:

- коефіцієнт майна виробничого призначення: підвищення цього показника свідчить про збільшення частки майна, що використовується в основному виробництві, що може бути ознакою покращення основної діяльності підприємства.

- коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні: зростання цього показника вказує на покращення забезпеченості підприємства основними засобами.

- коефіцієнт нагромадження амортизації (зниження): зниження цього коефіцієнта свідчить про зменшення рівня амортизації основних засобів, що може вказувати на зниження рівня старіння основних засобів підприємства;

- коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів: значне зниження цього показника у 2023 році свідчить про зменшення частки необоротних активів у структурі активів підприємства, що може свідчити про зменшення довгострокових інвестицій.

Використаємо дані табл. 3.6 для оцінки платоспроможності XXXсистему показників, які мають назву коефіцієнтів ліквідності.

Таблиця 3.6

Показники оцінки ліквідності та платоспроможності

XXX за 2021 - 2023 рр.

Показники	Нормативне значення	Роки			Відхилення (+;-) 2021 р. до 2021 р.
		2021	2022	2023	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,001	0,001	0,001	x
Проміжний коефіцієнт покриття	>0,7	3,805	1,051	1,547	-2,259
Загальний коефіцієнт покриття	≥1,5	5,943	1,784	1,929	-4,014

1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності залишається на дуже низькому рівні

протягом усіх трьох років, значно нижче нормативного значення. Це вказує на те, що підприємство має дуже обмежену здатність покривати свої найбільш термінові зобов'язання (кредиторську заборгованість та інші поточні зобов'язання) за рахунок найбільш ліквідних активів (грошові кошти та їх еквіваленти). Це також може свідчити про високі фінансові ризики через низький рівень ліквідності.

2. Проміжний коефіцієнт покриття, який показує здатність підприємства покривати свої поточні зобов'язання за рахунок оборотних активів (за винятком запасів), значно знизився з 2021 по 2022 рік, але зріс у 2023 році. У 2021 році цей показник був надзвичайно високим, що свідчить про дуже високий рівень ліквідності, але з роками підприємство поступово знижувало свій фінансовий запас ліквідності. У 2023 році цей коефіцієнт значно підвищився і став близьким до нормативного значення, але все ще залишається нижчим, ніж у 2021 році.

3. Загальний коефіцієнт покриття, який показує здатність підприємства покривати всі свої зобов'язання (поточні та довгострокові) за рахунок усіх активів, показує значне зниження з 2021 по 2023 рік. У 2021 році підприємство демонструвало надзвичайно високий рівень покриття зобов'язань, але до 2023 року цей показник знизився, хоча все ще залишався в межах нормативного значення.

Зниження цього коефіцієнта свідчить про зменшення фінансової стабільності підприємства, що може бути пов'язане зі збільшенням зобов'язань. Найбільш тривожними є коефіцієнти абсолютної ліквідності та коефіцієнт платоспроможності, які залишаються на дуже низькому рівні, що вказує на високий ризик неплатоспроможності та фінансову залежність від зовнішніх фінансових ресурсів. З іншого боку, коефіцієнти покриття знижуються, що вказує на зменшення здатності підприємства покривати свої зобов'язання за рахунок активів. Це підкреслює необхідність управління ліквідністю і фінансовими ризиками для збереження стійкості підприємства в майбутньому.

3.2. Аналіз динаміки виробничих витрат і структури собівартості сільськогосподарської продукції

Аналіз собівартості сільськогосподарської продукції є ключовим інструментом для управління витратами, контролю за фінансовими результатами, оптимізації виробничих процесів та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Він дозволяє виявити резерви зниження витрат, оцінити ефективність використання ресурсів та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Рис. 3.2. Мета аналізу собівартості

Завдання аналізу:

1. Визначення структури собівартості продукції.
2. Виявлення основних факторів, які впливають на рівень витрат.
3. Оцінка відхилень фактичних витрат від планових.
4. Виявлення резервів для зниження собівартості продукції.
5. Аналіз впливу змін у технологічних процесах на собівартість.

Цей комплексний підхід до аналізу собівартості дозволяє аграрним підприємствам підвищити ефективність виробництва та конкурентоспроможність на ринку.

Перед аналізом собівартості важливо охарактеризувати посівні площі та валовий збір, оскільки ці показники створюють базу для подальшого вивчення витрат і ефективності виробництва. Це дозволяє здійснити комплексний підхід до аналізу фінансових результатів аграрного підприємства.

Для визначення основних напрямів діяльності ХХХ проаналізуємо динаміку та структуру посівних площ (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка та структура посівних площ ХХХ за 2021 – 2023 рр.

Вид культур	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення 2023 р. до 2021 р.	
	га	у % до суми	га	у % до суми	га	у % до суми	абсо- лютне, (+;-)	від- носне, %
Пшениця озима	-	-	2239,5	38,5	-	-	-	-
Пшениця яра	1482	29,9	1402,8	24,1	2390,99	43,3	+908,99	+61,3
Кукурудза на зерно	1544,15	31,2	15,4	0,3	65,21	1,2	-1478,94	-95,8
Гречка	18,4	0,4		0,0		0,0	-18,4	-100,0
Соя	1904,8	38,5	1609,3	27,6	741,07	13,4	-1163,73	-61,1
Соняшник	-	-	556,2	9,6	454,2	8,2	+454,2	x
Ріпак озимий	-	-	-	-	1870,7	33,9	+1870,7	x
Разом	4949,35	100	5823,2	100	5522,17	100	+572,82	+11,6

Аналіз динаміки посівних площ ХХХ за період 2021–2023 рр. свідчить про значні зміни у структурі посівних площ, зокрема збільшення площ під деякими культурами та зменшення під іншими.

У 2023 році загальна площа посівів ХХХ зросла на 572,82 тис. грн (+11,6%) у порівнянні з 2021 роком, що свідчить про певне нарощення виробництва.

Загалом, ХХХ демонструє позитивні зміни у структурі посівних площ з суттєвим зростанням площ під пшеницею ярою та ріпаком. Проте є значні

втрати у виробництві кукурудзи та сої, а також повна відмова від вирощування гречки. Це може свідчити про необхідність перегляду аграрної стратегії та адаптації до змінюваних ринкових умов.

Таблиця 3.8

**Динаміка валового збору та урожайності сільськогосподарських культур
ХХХ за 2021 – 2023 рр.**

Вид культур	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення 2023 р. до 2021 р.	
	Валовий збір, ц	Урожай- ність, ц/га	Валовий збір, ц	Урожай- ність, ц/га	Валовий збір, ц	Урожай- ність, ц/га	абсо- лютне, (+;-)	від- носне, %
Пшениця озима	-	-	125492	56,0	-	-	-	-
Пшениця яра	73237,8	49,4	79107,4	56,4	123193	51,5	+68,2	+4,3
Кукурудза на зерно	155675	100,8	1352,6	87,8	3239,8	49,7	-97,9	-50,7
Гречка	124,9	6,8					-100,0	-100,0
Соя	38447,3	20,2	51876,8	32,2	28254,3	38,1	-26,5	88,9
Соняшник	-	-	15278,5	27,5	13295,4	29,3	+13295,4	+29,3
Ріпак озимий	-	-	-	-	66170,8	35,4	+66170,8	+35,4

Аналіз валового збору та урожайності сільськогосподарських культур ХХХ за період 2021–2023 рр. показує суттєві зміни в обсягах виробництва та показниках урожайності різних культур. Аналіз результатів: пшениця яра: валовий збір пшениці ярої зріс з 73237,8 ц у 2021 році до 123193 ц у 2023 році, що є позитивним показником (+68,2 %). Урожайність також залишилася на стабільному рівні; кукурудза на зерно: валовий збір зменшився з 155675 ц у 2021 році до 3239,8 ц у 2023 році, що є критичним зниженням (-97,9 %).

Урожайність також знизилася, що вказує на проблеми в цьому сегменті; гречка: валовий збір гречки зник у 2022-2023 роках, що свідчить про повну відмову від її вирощування (-100,0 %); соя: валовий збір сої знизився з 38447,3 ц у 2021 році до 28254,3 ц у 2023 році (-26,5 %), незважаючи на підвищення урожайності; соняшник: валовий збір соняшника з'явився у 2022

році на рівні 15278,5 ц, а в 2023 році склав 13295,4 ц (+29,3%), що свідчить про успішне впровадження цієї культури; ріпак озимий: валовий збір ріпаку озимого з'явився у 2023 році з обсягом 66170,8 т, що є позитивним внеском у структуру валового збору.

Аналіз валового збору та урожайності ХХХ за 2021-2023 рр. показує позитивні результати по деяким культурам, зокрема по пшениці ярої та ріпаку озимому, проте є серйозні проблеми з кукурудзою і відмова від гречки. Це свідчить про потребу у корекції агрономічної стратегії підприємства для покращення загальних показників урожайності та валового збору.

Динаміка та структура витрат на виробництво продукції рослинництва ХХХ за 2022 – 2023 р. представлено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

**Динаміка та структура витрат на виробництво продукції рослинництва
ХХХ за 2022 – 2023 р.**

Елементи витрат	2022 р.		2023 р.		Зміни 2023 р. (+, -) до 2022 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Прямі матеріальні витрати	44223,4	29,6	90690,6	47,6	+46467,2	у 2,1 р
насіння та посадковий матеріал	1052,5	0,7	9096	4,8	+8043,5	у 8,4
мінеральні добрива	25186,7	16,8	45257,7	23,8	+20071	+79,7
електроенергія	305,4	0,2	493,1	0,3	+187,7	+61,5
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали	-	-	3138,4	1,6	+3138,4	х
Прямі витрати на оплату праці	2061,6	1,4	3537	1,9	+1475,4	+71,6
Інші прямі витрати всього	100664,5	67,3	32444,8	17,0	-68219,7	-67,8
відрахування на соціальні заходи	426,9	0,3	1415	0,7	+988,1	у 3,3 р
орендна плата за земельні частки (паї)	29963,7	20,0	30151,8	15,8	+188,1	+0,6
амортизація	416	0,3	878	0,5	+462	у 2,1 р
Загальновиробничі витрати	2547,3	1,7	63815,7	33,5	+61268,4	у 25,1 р
оплата послуг сторонніх організацій	845,8	0,6	46362,4	24,3	+45516,6	у 54,8 р
Усього витрат	149496,8	100	190488,1	100	+40991,3	+27,4

1. Загальне зростання витрат: у 2023 році загальні витрати підприємства зросли на 27,4% (на 40991,3 тис. грн) в порівнянні з 2022 роком, що свідчить

про значні зміни в структурі витрат.

2. Прямі матеріальні витрати: витрати на прямі матеріали зросли у 2,1 рази (на 46467,2 тис. грн), що вказує на збільшення витрат на виробництво. Зокрема, витрати на насіння та посадковий матеріал зросли на у 8,7 рази (на 8043,5 тис. грн), що може свідчити про акцент на підвищення обсягів виробництва.

3. Мінеральні добрива: витрати на мінеральні добрива зросли на 79,7 % (на 20071 тис. грн), що може вказувати на необхідність покращення родючості ґрунтів та підвищення урожайності.

4. Зміни в оплаті праці: прямі витрати на оплату праці зросли на 71,6 % (на 1475,4 тис. грн), що може свідчити про підвищення зарплат або збільшення чисельності працюючих.

5. Зниження інших прямих витрат: інші прямі витрати зменшилися на 67,8 % (на 68219,7 тис. грн), що вказує на оптимізацію витрат у цій категорії.

6. Загальновиробничі витрати: Загальновиробничі витрати значно зросли, збільшившись у 25,1 рази (на 61268,4 тис. грн). Це свідчить про можливе збільшення витрат на послуги сторонніх організацій, які виростили у 54,8 рази (на 45516,6 тис. грн).

Для підприємства доцільно проводити детальний аналіз причин суттєвого зростання витрат на матеріали та загальновиробничі витрати, щоб виявити можливості для оптимізації.

Ілюстративне зображення розрахунків представлено на рис. 3.3.

Структура виробничої собівартості демонструє значні зміни в 2023 році, де найбільшу частку займають прямі матеріальні витрати (47,6 %), що свідчить про їх ключову роль у формуванні собівартості.

Прямі матеріальні витрати складають значну частину витрат, що може вказувати на акцент підприємства на забезпечення достатньої сировини та матеріалів для ведення виробництва. Зниження інших прямих витрат може свідчити про оптимізацію витрат або зміни в підходах до ведення виробництва.

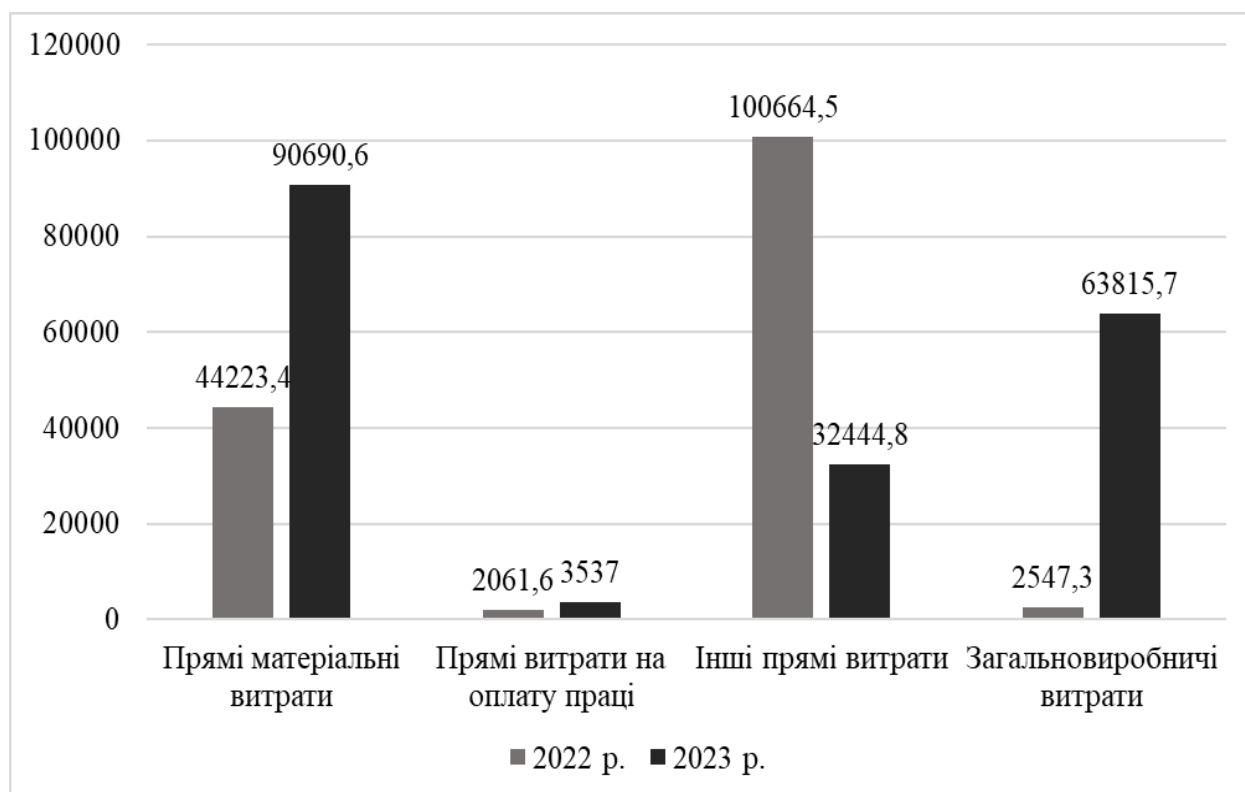

Рис. 3.3. Ілюстративне зображення динаміки виробничих витрат та їх елементів в рослинництві за 2022 – 2023 рр., тис. грн

Це важливо для зменшення загальної собівартості продукції. Значне зростання загальновиробничих витрат в структурі собівартості свідчить про збільшення витрат на послуги сторонніх організацій, що може вказувати на зовнішні обмеження або необхідність аутсорсингу. Рекомендується переглянути політику закупівлі сировини та матеріалів для зменшення витрат без втрати якості продукції. Також, доцільно провести детальний аналіз загальновиробничих витрат, зокрема витрат на послуги сторонніх організацій, щоб виявити можливості для скорочення витрат або підвищення ефективності. Слід розробити стратегії для оптимізації витрат на оплату праці, включаючи підвищення продуктивності та ефективності праці.

Форма 50 с.-г. «Основні економічні показники роботи сільгосп підприємств» ХХХ містить інформацію про собівартість в розрізі виробленої продукції та статей витрат. Проаналізуємо динаміку та структуру

собівартості зернових культур ХХХ (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Динаміка та структура виробничої собівартості в розрізі основних
сільськогосподарських культур ХХХ за 2022 – 2023 рр.**

Статті витрат	2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2022 р.	
	сума, тис. грн.	у % до суми	сума, тис. грн.	у % до суми	абсо- лютне (+;-)	від- носне, %
Пшениця						
Прямі матеріальні витрати	28522,7	32,3	35998,8	53,4	+7476,1	+26,2
Прямі витрати на оплату праці	1283,5	1,5	1500	2,2	+216,5	+16,9
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	58376,3	66,2	29865,8	44,3	-28510,5	-48,8
Виробнича собівартість - всього	88182,5	100	67364,6	100	-20817,9	-23,6
Кукурудза на зерно						
Прямі матеріальні витрати	146,1	47,3	1895	56,7	+1748,9	у 13,0 р.
Прямі витрати на оплату праці	5,1	1,7	40	1,2	+34,9	у 7,8 р.
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	157,4	51,0	1405,7	42,1	+1248,3	у 8,9 р.
Виробнича собівартість - всього	308,6	100	3340,7	100	+3032,1	у 10,8 р.
Соняшник						
Прямі матеріальні витрати	5351,3	33,8	9381,2	47,8	+4029,9	+75,3
Прямі витрати на оплату праці	196,1	1,2	450	2,3	+253,9	у 2,3 р.
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	10304,7	65,0	9793,8	49,9	-510,9	-5,0
Виробнича собівартість - всього	15852,1	100	19625	100	+3772,9	+23,8
Соя						
Прямі матеріальні витрати	14972,5	36,1	12838	44,8	-2134,5	-14,3
Прямі витрати на оплату праці	566,9	1,4	537	1,9	-29,9	-5,3
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	25909,2	62,5	15272,9	53,3	-10636,3	-41,1
Виробнича собівартість - всього	41448,6	100	28647,9	100	-12800,7	-30,9

Аналіз динаміки виробничої собівартості сільськогосподарських культур за 2022 і 2023 роки демонструє суттєві зміни в структурі витрат на основні культури: пшеницю, кукурудзу, соняшник і сою.

1. Пшениця: виробнича собівартість зменшилася на 23,6 % (на 20817,9 тис. грн), що свідчить про покращення ефективності управління витратами. Прямі матеріальні витрати зросли на 26,2%, що, ймовірно, пов'язано з підвищенням цін на сировину. Однак зменшення інших прямих витрат та загальновиробничих витрат на 48,8 % відіграло ключову роль у зменшенні

загальної собівартості.

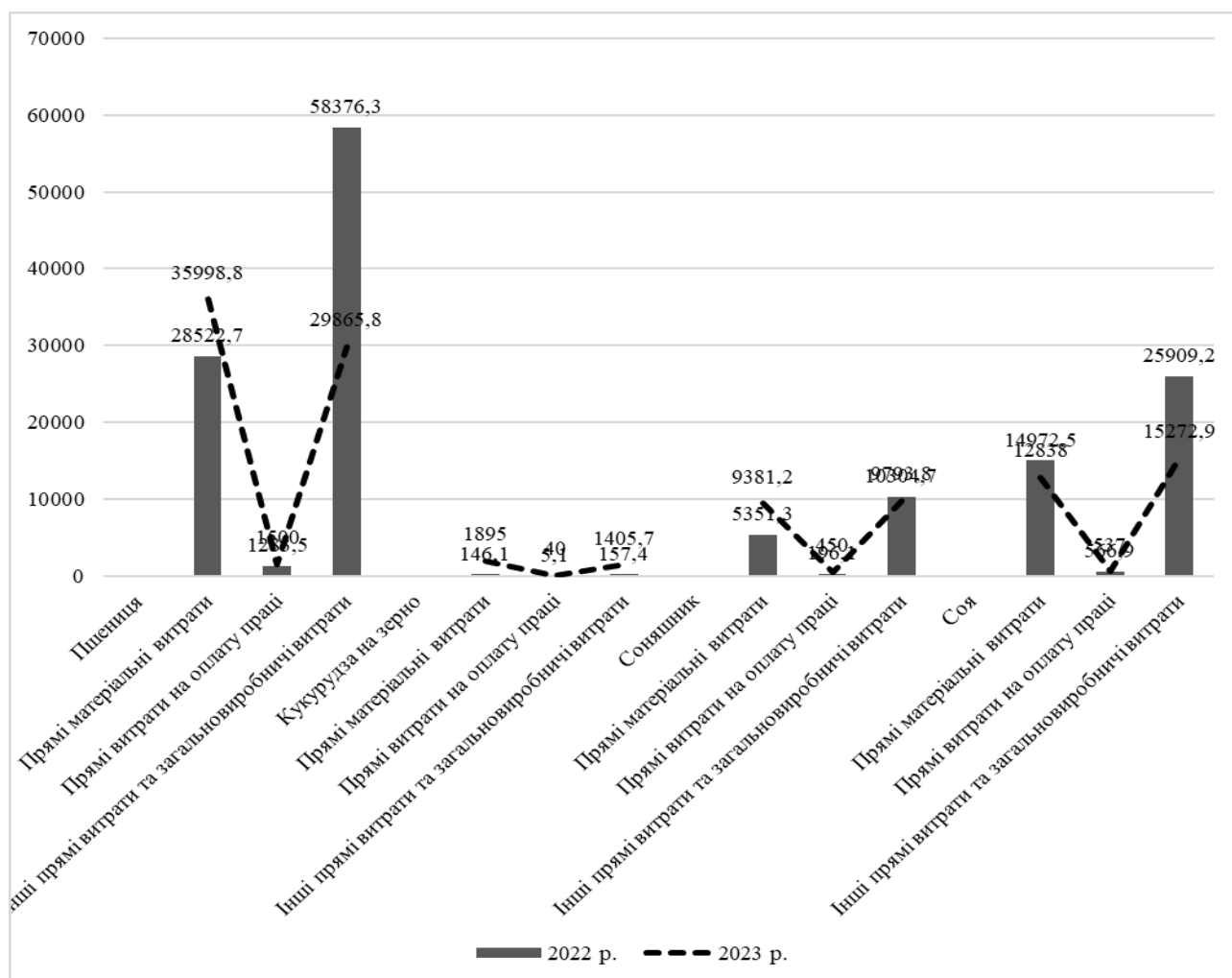

Рис. 3.4. Динаміка виробничої собівартості сільськогосподарських культур підприємства за 2022 – 2023 рр., тис. грн

2. Кукурудза на зерно: виробнича собівартість зросла в 10 разів, досягнувши 3340,7 тис. грн. Це відображає значне збільшення прямих матеріальних витрат (у 13,0 раз), що може бути результатом підвищення вартості насіння, добрив та інших ресурсів. Зменшення частки інших витрат в структурі собівартості вказує на зміни в управлінні витратами.

3. Соняшник: виробнича собівартість зросла на 23,8 % (+3772,9 тис. грн), що відображає збільшення прямих матеріальних витрат на 75,3 %. Незважаючи на це, зменшення інших витрат на 5,0 % сприяло стабілізації собівартості. Це

свідчить про зростаючі витрати на насіння та добрива, але також вказує на успішне управління загальними витратами.

4. Соя: виробнича собівартість знизилася на 30,9 % (-12800,7 тис. грн). Зменшення прямих матеріальних витрат на 14,3 % та значне зменшення інших витрат на 41,1 % свідчить про ефективне управління собівартістю. Це вказує на можливість оптимізації витрат на цю культуру.

Аналіз структури виробничої собівартості сільськогосподарських культур у 2022 та 2023 роках виявляє суттєві зміни в розподілі витрат, що свідчить про різні підходи до управління витратами в залежності від культури.

1. Пшениця: у 2023 році прямі матеріальні витрати становлять 53,4 % від загальної собівартості, що на 21,1 % більше, ніж у 2022 році (32,3 %); прямі витрати на оплату праці збільшилися до 2,2 %, що вказує на зростання витрат на трудозатрати; значне зменшення частки інших прямих витрат та загальновиробничих витрат (з 66,2 % до 44,3 %) свідчить про успішні заходи з оптимізації та скорочення накладних витрат.

2. Кукурудза на зерно: прямі матеріальні витрати зросли до 56,7 % у 2023 році (з 47,3 % у 2022 році), що свідчить про високі витрати на сировину; частка прямих витрат на оплату праці зменшилася до 1,2%, що вказує на зменшення трудозатрат; витрати на інші прямі витрати та загальновиробничі витрати також зросли, що свідчить про зростання накладних витрат у процесі виробництва.

3. Соняшник: у структурі собівартості в 2023 році прямі матеріальні витрати становлять 47,8 %, що на 14 % більше, ніж у 2022 році (33,8 %); частка прямих витрат на оплату праці зросла до 2,3 %; зменшення інших витрат (з 65,0 % до 49,9 %) відображає зусилля щодо скорочення накладних витрат і підвищення ефективності використання ресурсів.

4. Соя: структура собівартості показує, що прямі матеріальні витрати у 2023 році зросли до 44,8 % (з 36,1 % у 2022 році); прямі витрати на оплату праці залишилися стабільними, але частка інших витрат зменшилася до 53,3 %, що свідчить про успішні заходи з оптимізації витрат.

Як підтверджують дані попередніх розрахунків, підприємства, в тому числі і досліджуване товариство, надають перевагу оплаті послуг стороннім організаціям за виконані сільськогосподарські роботи. Це пов'язано з:

1. Економією витрат: сторонні організації можуть пропонувати конкурентоспроможні ціни завдяки ефекту масштабу. Вони спеціалізуються на конкретних послугах і мають ресурси для оптимізації витрат.

2. Гнучкістю у ресурсах: використання сторонніх підрядників дозволяє підприємствам адаптуватися до сезонних коливань попиту на робочі ресурси. Це особливо важливо в аграрному секторі, де роботи можуть бути нерегулярними.

3. Доступ до спеціалізованих навичок: сторонні організації часто мають специфічний досвід та обладнання, що може бути неефективно купувати або утримувати в межах власного підприємства.

5. Зниження ризиків: найм сторонніх підрядників може зменшити фінансові та юридичні ризики, пов'язані з трудовими спорами, охороною праці.

Ці фактори разом створюють вигідні умови для аграрних підприємств, що веде до зростання популярності зовнішніх послуг у порівнянні з внутрішнім наймом працівників.

Таблиця 3.11

**Динаміка робіт та послуг, придбаних ХХХ
для виробничих потреб за 2021 – 2023 рр.**

Вид робіт та послуг	2022 р.		2023 р.		Відхилення 2023 р. до 2022 р.	
	сума, тис. грн.	у % до суми	сума, тис. грн.	у % до суми	абсолютне	відносне
Захист сільськогосподарських культур, га	10566,44	19,5	8670,3	14,1	-1896,1	-17,9
Оранка, га	10927	20,2	16362,2	26,6	+5435,2	+49,7
Культивация, га	3260,9	6,0	10245,7	16,6	+6984,8	у 3,1 р
Збір урожаю с.-г. культур, га	10113,5	18,7	6812,9	11,1	-3300,6	-32,6
Внесення добрив, га	2226,8	4,1	4266,4	6,9	+2039,6	+91,6
Перевезення вантажів, т.км.	16954,9	31,4	15250,4	24,8	-1704,5	-10,1
Разом	54049,54	100	61607,9	100	+7558,4	+14,0

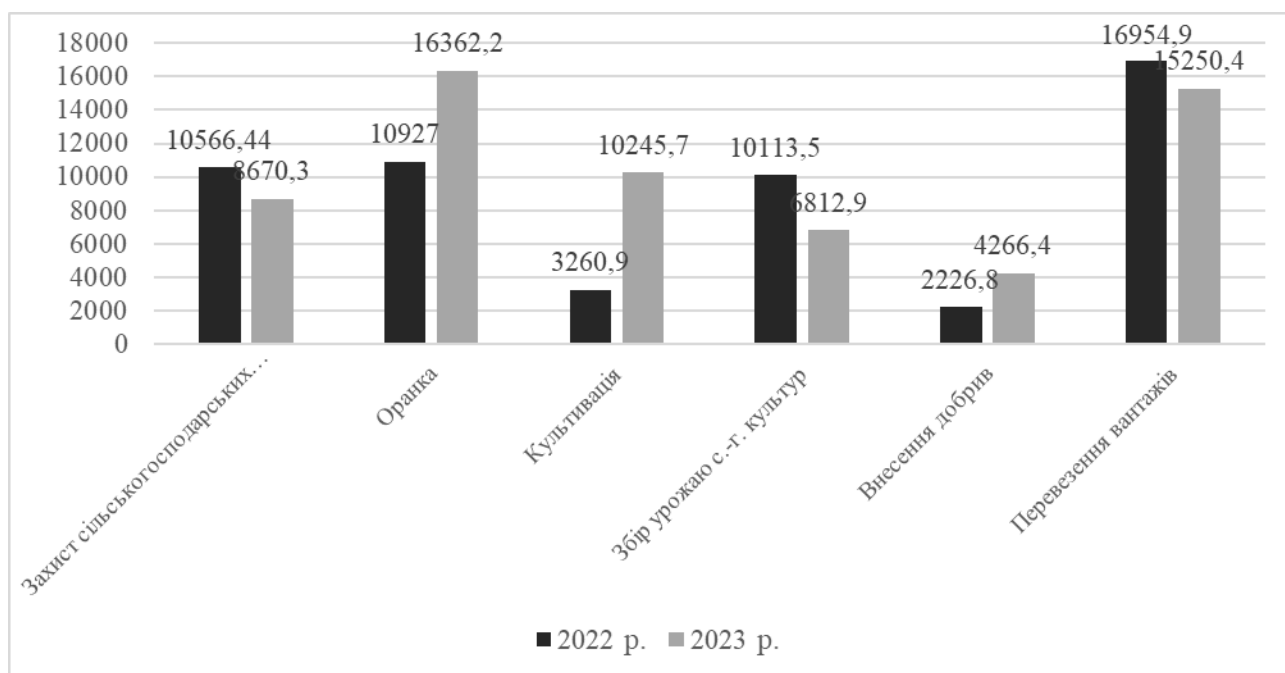

Рис. 3.5. Динаміка та склад робіт та послуг, отриманих від сторонніх організацій за 2022-2023 рр., тис.грн

Аналіз даних щодо витрат на виконанні сільськогосподарські роботи у 2022 та 2023 роках показує наступні тенденції:

1. Загальна динаміка витрат: загальна сума витрат на сільськогосподарські роботи зросла з 54049,54 тис. грн. у 2022 році до 61607,9 тис. грн. у 2023 році, що свідчить про приріст на 7558,36 тис. грн. (14 %).

2. Зміни в структурі витрат:

- захист сільськогосподарських культур: витрати зменшились на 1896,1 тис. грн. (17,9 %), з 10566,44 тис. грн. до 8670,3 тис. грн. Це вказує на зниження активності в цій сфері;

- оранка: спостерігається суттєве зростання витрат на оранку на 5435,2 тис. грн. (49,7 %), що може свідчити про збільшення площі обробки або підвищення цін на послуги;

- культивация: витрати зросли на 6984,8 тис. грн. (214,2 %), що вказує на значне нарощування діяльності в цій сфері, можливо, у відповідь на потреби підвищення врожайності;

- збір урожаю: витрати зменшились на 3300,6 тис. грн. (32,6 %), що може вказувати на скорочення площі, яка підлягає збору, або зменшення обсягів виробництва.

- внесення добрив: витрати на внесення добрив зросли на 2039,6 тис. грн (91,6 %), що свідчить про підвищення інвестицій у родючість ґрунтів.

- перевезення вантажів: витрати зменшились на 1704,5 тис. грн. (10,1 %), що може вказувати на зниження обсягів перевезень або зміну в методах логістики.

Отже, зростання витрат на оранку, культивуацію та внесення добрив свідчить про активізацію сільськогосподарських робіт, орієнтованих на підвищення продуктивності. Зменшення витрат на захист культур та збір урожаю може свідчити про зниження площі або обсягів виробництва. Загальна тенденція до зростання витрат вказує на те, що підприємства активно інвестують у сільськогосподарські роботи, щоб підтримувати або покращувати свої результати в умовах змінюваного ринку.

3.3. Вплив собівартості сільськогосподарської продукції на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності

Собівартість сільськогосподарської продукції є ключовим економічним показником, який безпосередньо впливає на результати діяльності аграрних підприємств:

- прибутковість: висока собівартість знижує рівень прибутковості, адже зменшує маржу між доходами від реалізації продукції та витратами на її виробництво. У випадку, якщо собівартість перевищує ринкову ціну на продукцію, підприємство може зазнати збитків;

- цінова політика: знання собівартості дозволяє агровиробникам правильно формувати ціну на свою продукцію, що є важливим для конкурентоспроможності на ринку;

- оптимізація витрат: аналіз собівартості дозволяє виявити невиправдані витрати та сфери, де можлива економія, що, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів;

- визначення собівартості допомагає обґрунтувати необхідність інвестицій у модернізацію обладнання, технологій або управлінських процесів;

- формування бюджетів: собівартість є основою для складання фінансових планів і бюджетів підприємства, що дозволяє більш точно оцінювати потреби в ресурсах;

- прогнозування фінансових результатів: завдяки даним про собівартість, підприємства можуть робити прогнози щодо фінансових результатів на майбутні періоди, враховуючи зміни у ринкових умовах;

- позиціонування на ринку: підприємства з нижчою собівартістю можуть знижувати ціни на продукцію, що дозволяє їм займати кращі позиції на ринку;

- якість продукції: висока собівартість не завжди свідчить про високу якість, однак, підприємства можуть інвестувати в поліпшення якості продукції, що, в свою чергу, може виправдати підвищені витрати;

- вплив зовнішніх факторів: зміни в цінах на сировину, трудові ресурси або енергетичні ресурси можуть призвести до коливань собівартості, що підвищує фінансові ризики для підприємств;

- адаптація до ринкових умов: підприємства, які ефективно контролюють собівартість, можуть швидше реагувати на зміни ринкових умов, що дозволяє зберігати конкурентоспроможність.

Для досягнення мети та завдань кваліфікаційної роботи проаналізуємо:

- собівартість реалізації у структурі витрат підприємства;
- фінансові результати від операційної діяльності;
- оцінка показників ефективності в вартісному вигляді в розрізі культур: кукурудза на зерно, соя, соняшник;
- побудова ілюстративного відображення рентабельності (збитковості) виробництва та реалізації відповідних культур ХХХ.

Отже, насамперед, для аналізу впливу виробничої собівартості на

фінансові результати, проаналізуємо динаміку та структуру витрат діяльності підприємства, оскільки зазвичай, частка собівартості реалізації займає вагомому частку, табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**Динаміка та структура витрат і відрахувань
XXX за 2021 - 2023 рр.**

Види витрат і відрахувань	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення (+;-) 2023 р. до 2021 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Собівартість реалізованої продукції	65882,7	73,1	97046,2	55,8	132608,6	59,2	+66725,9	у 2 р.
Інші операційні витрати	21502,9	23,9	60489,4	34,8	77524,1	34,6	+56021,2	у 3,6 р.
Інші витрати	2686,7	3,0	16447,4	9,5	13976,9	6,2	+11290,2	у 5,2 р.
Усього витрат	90072,3	100	173983	100	224109,6	100	+134037,3	у 2,5 р.

Отже:

1. Загальні показники витрат: у 2023 році витрати підприємства зросли на 134 млн. 37,3 тис. грн., що складає 2,5 рази в порівнянні з 2021 роком. Це значне збільшення свідчить про розширення діяльності, але також може свідчити про потребу у покращенні контролю за витратами.

2. Щодо суми собівартості реалізації продукції, то вона зросла на 66 млн. 725,9 тис. грн. або 2 рази. Таке зростання може бути пов'язане з:

- підвищенням цін на сировину: зростання вартості сировини може значно впливати на собівартість продукції.

- зміною виробничих процесів: зміни у технологіях або процесах можуть також впливати на витрати.

3. Аналіз структури витрат: у 2023 році собівартість реалізації продукції збільшилась до 132 725,9 тис. грн, що свідчить про її домінуючу частку у загальних витратах. Це відображає витрати на сировину, робочу силу та виробничі процеси, які потребують оптимізації для підвищення рентабельності.

Аналіз витрат XXX за 2023 рік показує значне зростання витрат у

порівнянні з 2021 роком, що може свідчити про розширення діяльності підприємства, проте потребує уваги щодо контролю витрат. Зростання собівартості вказує на необхідність оптимізації управлінських рішень та стратегій, що сприятиме покращенню фінансових показників підприємства.

Для поглибленого аналізу собівартості та впливу на кінцеві показники розглянемо рис. 3.6. Як бачимо, протягом досліджуваних років, навіть при значному зростанні вартості реалізованої продукції, чистий дохід переважає, тобто можна констатувати той факт, що підприємство від реалізації отримує в загальному прибуток.

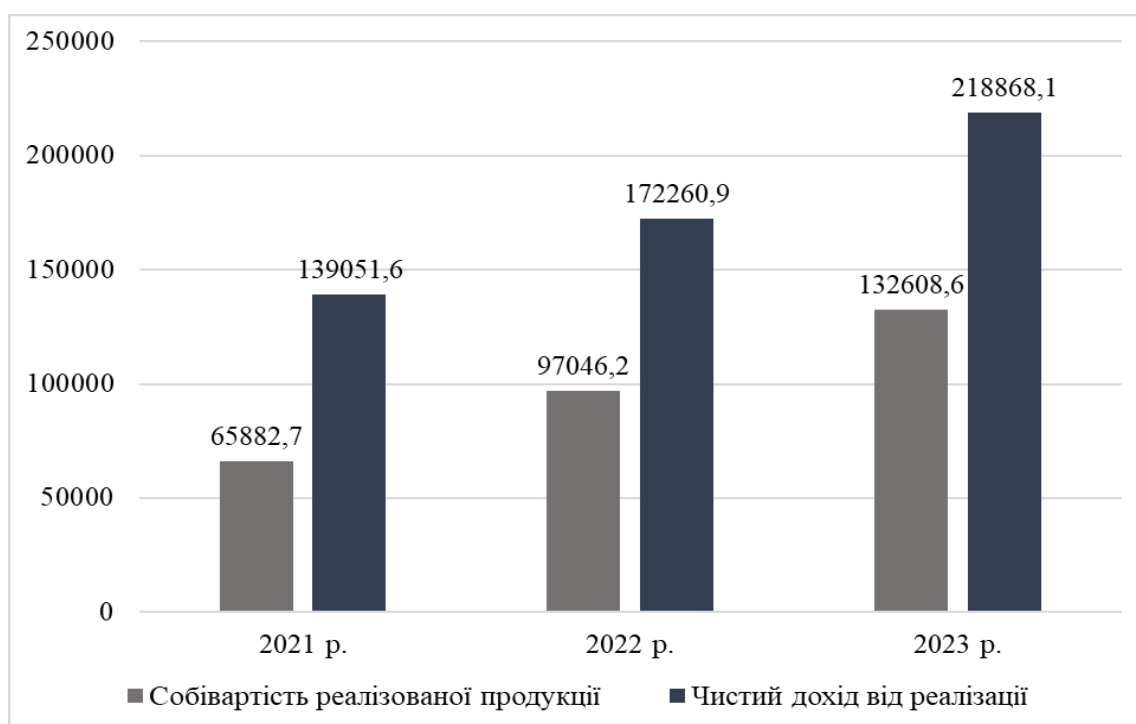

Рис. 3.6. Динаміка доходів та витрат від реалізації сільськогосподарської продукції досліджуваного підприємства за 2021 – 2022 рр., тис. грн

В цілях дослідження впливу на фінансові результати та, зважаючи, що основні види доходів та прибуток отримує від реалізації своєї продукції, доцільно проаналізувати основні економічні показники в розрізі культур. Таким чином, можна зробити висновки про доцільність та ефективність вирощування тієї чи іншої культури у ХХХ. Для цього розглянемо дані табл. 3.13.

Таблиця 3.13

**Динаміка показників економічної ефективності вирощування
сільськогосподарських культур ХХХ
за 2022 - 2023 рр.**

Види продукції	Собівартість, тис. грн	Витрати на збут, тис. грн	Дохід від реалізації, тис. грн.	Прибуток, тис. грн	Рівень рентабельності, %
2022 р.					
А	1	2	3	4	5
Пшениця	31444,5	26755	85356,96	27157,46	46,7
Кукурудза на зерно	11923,7	1671,3	14888,3	1293,3	9,5
Гречка	92,4		249,1	156,7	169,6
Соя	29594,5	10930,7	46309,4	5784,2	14,3
Соняшник	126,3	7,5	308,3	174,5	130,4
2023 р.					
Пшениця	47347,7	12695,7	20282,5	-39760,9	-66,2
Кукурудза на зерно	2591,3	346,3	35376,6	32439	1104,3
Соя	17239	3751	67980	46990	223,9
Соняшник	54424,1	9810	18893,8	-45340,3	-70,6
Ріпак озимий	11006,5	2251,4	74736,9	61479	463,7

На основі наданих даних про собівартість, збут, дохід, прибуток і рентабельність сільськогосподарської продукції в розрізі культур за 2022 і 2023 роки можна зробити наступні висновки:

1. Зміни в собівартості та рентабельності:

- у 2023 році собівартість більшості культур зросла, що негативно вплинуло на прибутковість. Наприклад, собівартість пшениці збільшилася з 31,444,5 тис. грн до 47,347,7 тис. грн, що призвело до значного зниження прибутку та збитковості у 2023 році 66,2 % , (рис. 3.7);

- аналогічні тенденції спостерігаються у соняшнику, де збитковість склала 70,6 %.

2. Прибуток:

- пшениця та соняшник у 2023 році показали негативний прибуток, що свідчить про нерентабельність їх вирощування в поточних умовах. Це може бути результатом підвищення витрат на виробництво без відповідного

зростання доходів;

- кукурудза на зерно, навпаки, показала значний прибуток у 2023 році (32,439 тис. грн) із рентабельністю 1104,3 %, що свідчить про успішність її виробництва в даному році.

3. Динаміка доходів:

- збільшення доходу від сої до 46,990 тис. грн свідчить про її економічну ефективність, незважаючи на збільшення собівартості до 17,239 тис. грн.

- зменшення доходу від пшениці та соняшника в 2023 році порівняно з 2022 роком вказує на ринкові труднощі для цих культур.

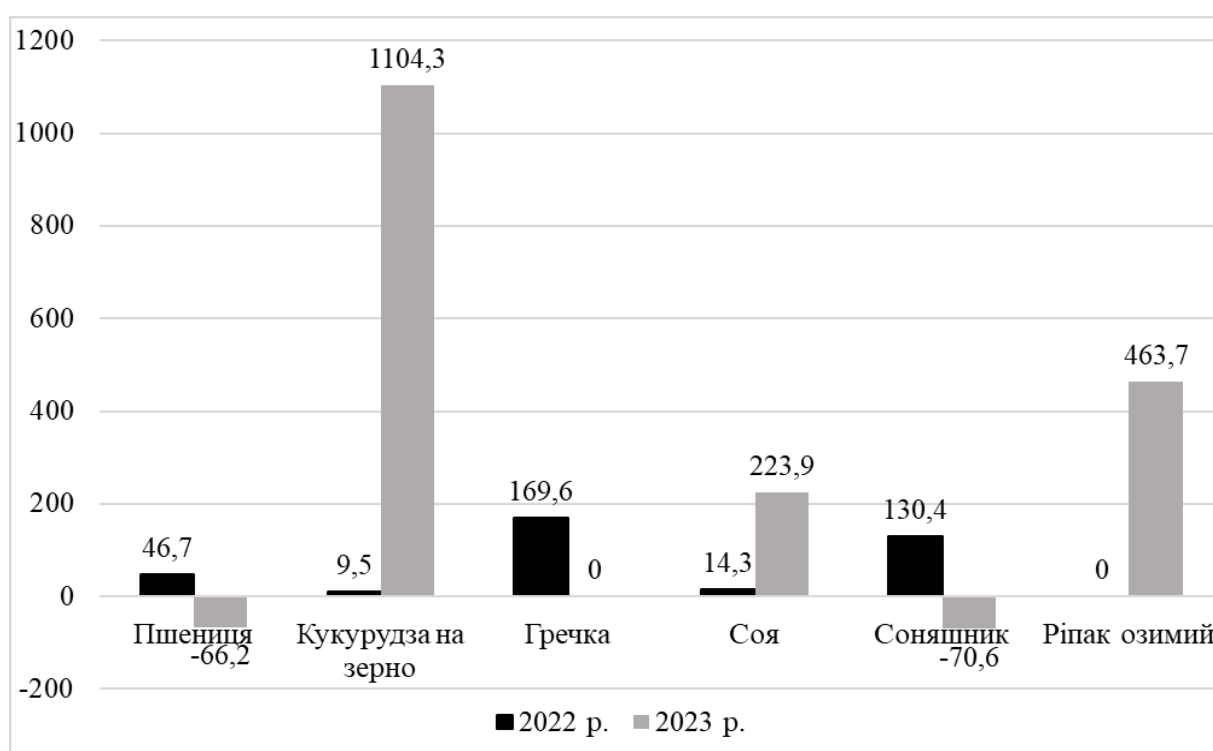

Рис. 3.7. Динаміка рентабельності (збитковості) виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції у 2022 – 2023 рр., %

Основними факторами, що вплинули на зміну прибутковості, є коливання цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення вартості ресурсів (насіння, добрива, паливо), а також кліматичні умови, що можуть впливати на урожайність. Динаміка рентабельності також вказує на потребу в адаптації виробничих стратегій для зменшення витрат та покращення ефективності управління.

Зниження виробничої собівартості сільськогосподарської продукції можна досягти через кілька стратегій:

1. Оптимізація технологічних процесів: впровадження сучасних агротехнологій, що підвищують ефективність обробітку ґрунту та посіву; використання точного землеробства для зменшення витрат на добрива та засоби захисту рослин.

2. Зниження витрат на ресурси: перехід на альтернативні джерела енергії для зниження витрат на електроенергію; ефективне використання водних ресурсів і впровадження систем краплинного зрошення.

3. Планування і облік витрат: запровадження системи управлінського обліку для моніторингу витрат на всіх етапах виробництва; аналіз витрат та виявлення найбільш затратних статей для їх подальшого скорочення.

4. Поліпшення агрономічних практик: вибір сортів і гібридів, адаптованих до місцевих умов, що можуть дати вищий врожай; застосування сівозміни для поліпшення структури ґрунту і зменшення необхідності у добривах.

5. Вдосконалення логістики та збуту: оптимізація логістичних процесів для зменшення витрат на транспортування продукції; розширення каналів збуту і використання прямих продажів для зменшення витрат на посередників.

6. Інвестування в наукові дослідження та інновації: співпраця з науковими установами для впровадження нових технологій і методів вирощування; участь у програмах підтримки аграрного сектору для отримання грантів та субсидій.

Ці стратегії можуть суттєво знизити собівартість, підвищити конкурентоспроможність і забезпечити стабільність фінансового стану.

ВИСНОВКИ

У ході результатів дослідження вирішено наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень, розроблені практичних рекомендацій щодо обліку й аналізу витрат виробництва продукції технічних культур. Результати дослідження уможливають сформулювати наступні висновки.

1. У ході досліджень різних нормативних документів та літературних джерел систематизовано змістове наповнення категорії «витрати». Виявлено, що найбільш поширеним є твердження, що викладено у чинних нормативних документах, зокрема НП(С)БО 1 та НП(С)БО 16.

2. У економічній літературі, здебільшого, науковці вітчизняної теорії обліку та практики аграрного сектору визнають класифікацію продукції за цільовим призначенням, що передбачає її поділ на: основну, супутню та побічну. Відтак, основною є продукція, реалізація якої приносить найбільші вигоди господарюючому суб'єкту й оприбуткування якої є метою утримання біологічних активів.

3. Документальне оформлення процесів, пов'язаних із накопиченням витрат виробництва, оприбуткування продукції основних галузей сільського господарства та її рухом здійснюється із використанням первинних документів із обліку, а саме: реєстрів, путівок, накладних на оприбуткування продукції, товарно-транспортних накладних тощо.

4. Для обліку витрат виробництва у товаристві використовуються субрахунки рахунку 23 «Виробництво» із субрахунками 23.1 «Рослинництво», 23.2 «Підсобні (промислові) виробництва» для кожного підрозділу (полю / виду підсобних (промислових) виробництв). Зокрема для галузі рослинництва у товаристві відкриті такі аналітичні рахунки: 23.1.1 «Основне виробництво пшениці (Поле № 1)»; 23.1.2 «Основне виробництво соняшника (Поле № 2)»; 23.1.3 «Основне виробництво сої (Поле № 3)»; 23.1.4 «Основне виробництво кукурудзи на зерно (Поле № 4)» та інші.

5. Встановлено, що у товаристві продукція сільськогосподарського виробництва оцінюють за виробничою собівартістю. Відтак, впродовж звітнього періоду основна та супутня продукція рослинництва оприбутковується за плановою собівартістю, а у кінці звітнього періоду (року) визначається фактична собівартість. Корегування планової собівартості продукції до рівня фактичної здійснюється за допомогою методу «червоного сторно» (у разі перевищення планової собівартості над фактичною) або методу «допроводок» (у разі перевищення фактичної собівартості над плановою).

6. Ведення бухгалтерського обліку у товаристві здійснюється з використанням програмного носія «1С:Бухгалтерія 8.3». Базовими довідниками для обліку витрат є: «Витрати», «Нормативні групи», «Місця зберігання». Аналітичний облік виробництва, досить складний та громіздкий, адже враховує технічні й облікові характеристики об'єктів, їх місце зберігання, первісну оцінку й оцінку вибуття. Усі господарські операції фіксуються в первинних документах та відповідних електронних документах автоматизованої програми «1С: Бухгалтерія 8.3», що забезпечують формування відповідної внутрішньої та регламентованої звітності.

7. Внутрішньогосподарський контроль у ХХХ є ключовим елементом управління, який забезпечує підвищення ефективності використання ресурсів і сприяє фінансовій стійкості товариства. Цей контроль виконує важливу функцію з урахуванням потреб досягнення стратегічних цілей, оптимізації витрат і підвищення продуктивності, забезпечуючи відповідність фактичних результатів поставленим цілям і нормативам.

8. Технологічний контроль є важливим компонентом внутрішньогосподарської системи, завдяки якому контролюється дотримання технологічних процесів, норм витрат сировини і забезпечення якості продукції. Від якості його виконання залежить конкурентоспроможність підприємства на ринку, а також попит і прибутковість продукції. Децентралізований характер контролю дозволяє здійснювати його безпосередньо на місцях витрат матеріальних і трудових ресурсів, що створює оптимальні умови для балансу

між централізованим та автономним управлінням.

9. У процесі внутрішньогосподарського контролю важливою є послідовність етапів: підготовка, проведення ревізії, оформлення результатів і реалізація висновків. Кожен з етапів спрямований на забезпечення ефективності контролю: від збору інформації і складання плану до впровадження результатів у практичну діяльність підприємства. Це дозволяє не тільки виявляти недоліки та коригувати процеси, а й забезпечувати збереження активів і відповідність операцій нормативним вимогам.

10. Фінансова ситуація ХХХ у 2023 році є позитивною. Значне зростання вартості активів, особливо оборотних, свідчить про активну розширену діяльність компанії. Зростання дебіторської заборгованості і збільшення грошових коштів можуть бути показниками розширення ринку та покращення ліквідності.

11. Власний капітал підприємства зріс незначно, що свідчить про зростання фінансових ризиків, оскільки частка зобов'язань в структурі пасивів компанії постійно зростала. Суттєве збільшення поточних зобов'язань вказує на більший тиск на грошові потоки в короткостроковій перспективі. Залишається актуальним питання зниження залежності від зовнішнього фінансування для збереження фінансової стійкості та зменшення ризиків, пов'язаних із високим рівнем зобов'язань.

12. Аналіз показників фінансової стійкості ХХХ за 2021-2023 рр. показує, що підприємство зіткнулося з певним зниженням фінансової стабільності, зокрема через збільшення фінансових ризиків і залежності від позикових коштів. Показники ліквідності та платоспроможності ХХХ за 2021-2023 роки свідчать про поступове зниження фінансової стабільності підприємства.

13. У 2023 році загальні витрати підприємства зросли на 27,4 % (на 40991,3 тис. грн) у порівнянні з 2022 роком, що свідчить про значні зміни в структурі витрат. Аналіз динаміки виробничої собівартості сільськогосподарських культур за 2022 і 2023 роки демонструє суттєві зміни в структурі витрат на основні культури: пшеницю, кукурудзу, соняшник і сою.

Зростання частки прямих матеріальних витрат в усіх культурах свідчить про зростаючу залежність від вартості матеріальних цінностей, тоді як зменшення інших витрат вказує на зусилля щодо підвищення ефективності.

14. Основними факторами, що вплинули на зміну прибутковості, є коливання цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення вартості ресурсів (насіння, добрива, паливо), а також кліматичні умови, які впливають на урожайність (як зокрема влітку 2024 року не було дощів та стояла посуха). Динаміка рентабельності також вказує на потребу в адаптації виробничих стратегій для зменшення витрат, оскільки якщо у 2022 році всі види продукції були рентабельними, то у 2023 році пшениця та соняшник є збитковими, а кукурудза ріпак та соя рентабельними.

На підставі проведеного дослідження рекомендується:

- провести детальний аналіз причин суттєвого зростання витрат на матеріали та загальновиробничі витрати, щоб виявити можливості для оптимізації;
- зосередитися на управлінні запасами, щоб зменшити витрати на сировину та матеріали;
- впровадити системи контролю за витратами для забезпечення зниження витрат у кожній категорії, що дозволить зберегти конкурентоспроможність підприємства.